

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Pedagogická fakulta

Katedra českého jazyka a literatury

MARTINA ŽONDROVÁ

IV. ročník – prezenční studium

Obor: český jazyk – německý jazyk

HANÁCKÝ DIALEKT NA PROSTĚJOVSKU

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Miloš Mlčoch, Ph.D.

OLOMOUC 2010

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedené literatury.

V Olomouci dne 13. 4. 2010

.....

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji Mgr. Miloši Mlčochovi, Ph.D., za odborné vedení diplomové práce.

OBSAH

ÚVOD	6
1. METODY ZPRACOVÁNÍ PRAKTICKÉ ČÁSTI	7
2. NÁRODNÍ JAZYK	8
2.1. Strukturní útvary jazyka	8
2.1.1. Spisovný jazyk	8
2.1.2. Nespisovný jazyk	9
2.1.2.1. Dialekty	10
2.1.2.2. Interdialekty	11
2.2. Nestrukturní útvary jazyka	14
2.2.1. Profesní mluva	14
2.2.2. Slang	15
2.2.3. Argot	15
3. HANÁCKÉ NÁŘEČÍ	16
3.1. Charakteristika hanáckého (středomoravského) nářečí	17
3.1.1. Soubor hlásek a jejich rozvržení	17
3.1.2. Skloňování	21
3.1.3. Slovesné tvary	22
3.2. Centrální hanácké nářečí	23
4. DIALEKTOLOGICKÝ VÝZKUM	25
5. VÝZKUMNÁ SONDA	29
5.1. Analýza výsledků výzkumné sondy	29
5.1.1. Osobní údaje respondentů	29
5.1.2. Jazyková a komunikační kompetence respondentů	34
5.1.3. Lexikální ekvivalenty	39
5.1.4. Hypotézy	72

ZÁVĚR	79
LITERATURA	80
SEZNAM TABULEK	82
SEZNAM GRAFŮ	82
PŘÍLOHY	

ÚVOD

Autorka diplomové práce pochází z oblasti užívání hanáckého dialektu, v její rodině se hanácky hovoří. S užíváním hanáckého dialektu se setkává denně, v různých částech regionu, u všech věkových skupin. Zvolila si tuto problematiku proto, aby se pokusila zachytit současný stav hanáckého nářečí ve svém regionu. Především se zaměřila na srovnání mladší a starší generace obyvatel svého kraje. Výběr tématu byl ovlivněn aktivním působením čtyř členů její rodiny ve folklorním sdružení Klas Kralice na Hané, který se podílí na udržování lidových tradic a s tím spojeným užíváním hanáckého dialektu.

První část práce je zaměřena teoreticky (s. 7 – 28). Uvádíme v ní metody zpracování, ve druhé kapitole podáváme stručný přehled útvarů národního jazyka, věnujeme se strukturním i nestrukturním útvarům. Ve třetí kapitole vydělujeme čtyři základní podskupiny hanáckého (středomoravského) nářečí a podáváme jeho základní popis. Blíže jsme se věnovali charakteristice centrálního hanáckého nářečí, protože tato podskupina spadá do oblasti, na niž je diplomová práce zaměřena. Ve čtvrté kapitole přinášíme stručný přehled vývoje české dialektologie a upozorňujeme na její nejvýznamnější osobnosti a díla.

Druhá část práce je zaměřena prakticky (s. 29 – 78). Pátá kapitola obsahuje výsledky výzkumné sondy, pro názornost je doplněna tabulkami a grafy. Cílem praktické části je popis současného stavu hanáckého nářečí, popis situací, ve kterých je hanácké nářečí užíváno, stav receptivní a aktivní znalosti respondentů. Důraz je kladen na srovnání odpovědí mladší a starší generace.

V závěru práce (s. 79) shrnujeme získané poznatky, v přílohách předkládáme mapu a vzor dotazníku.

1. METODY ZPRACOVÁNÍ PRAKTICKÉ ČÁSTI

Praktickou část diplomové práce tvoří výzkumná sonda čítající 252 respondentů. Výzkumná sonda byla realizována v podobě dotazníkového šetření (vzor dotazníku v PŘÍLOZE 2). Nebyl proveden dialektologický výzkum v pravém slova smyslu, předmětem sondy bylo zachycení současného stavu hanáckého nářečí. Cílem šetření bylo zjistit, zda mluvčí užívají hanácké nářečí, v jakých situacích ho užívají, dále jsme se zaměřili na úroveň receptivní znalosti slovní zásoby hanáčtiny. Snažili jsme se rovněž popsat, jaké varianty užívají mluvčí v běžné, neformální komunikaci a zda jsou schopni nahradit spisovné slovo adekvátním hanáckým ekvivalentem. Zaměřili jsme se na celé věkové spektrum obyvatel, které jsme následně rozčlenili na dvě kategorie – mladší a starší. Hlavním cílem naší výzkumné sondy je srovnání mladší a starší kategorie, a to především srovnání míry užívání hanáckého nářečí a rozsahu znalosti hanáckého dialektu. Výběr respondentů byl čistě náhodný.

Dotazníky jsme rozdávali v období září – listopad 2009 příbuzným, přátelům, známým a jejich rodinným příslušníkům, žákům a učitelům na základní škole a na gymnáziu. Všichni dotazovaní dostali písemnou formou pokyny, jak při vyplňování dotazníku postupovat. Nejprve jsme zpracovali každou kategorii zvlášť, následně jsme se pokusili popsat rozdíly mezi generacemi.

2. NÁRODNÍ JAZYK

Národní jazyk je ustálená podoba řeči jednoho národa, je jedním z jeho základních znaků. Obrazně bývá nazýván řečí mateřskou. Český národní jazyk je jazyk obyvatel Čech, Moravy a Slezska. Národní jazyk je rozdělen na dvě velké oblasti – spisovný a nespisovný jazyk.

„Národním jazykem rozumíme souhrn jazykových útvarů, kterých užívají při přirozeném vzájemném dorozumívání příslušníci jednoho národa. Jde o soubor integrovaných výrazových prostředků územně vymezených, uvnitř funkčně a teritoriálně diferencovaných a sociálně stratifikovaných. Jednotlivé útvary národního jazyka jsou si strukturně blízké, navzájem na sebe působí a podléhají i společným vývojovým tendencím.“¹

Ze strukturního hlediska vyděluje Davidová (1992) strukturní a nestrukturní útvary jazyka. Mezi strukturní útvary řadí spisovný a nespisovný jazyk. Jako nestrukturní útvary pak označuje profesní mluvu, slang a argot.

2.1. Strukturní útvary jazyka

2.1.1. Spisovný jazyk

Spisovný jazyk je jediný kodifikovaný útvar národního jazyka. Jako nejprestižnější útvar se uplatňuje především ve veřejné oficiální komunikaci, a to zejména v projevech psaných (v administrativě, ve vzdělávání, v hromadných sdělovacích prostředcích, literatuře). Spisovný jazyk má ustálenou výslovnost, která se liší od výslovnosti obecné i nářeční. Spisovná čeština je stylisticky diferencovaná, lze ji rozdělit na spisovnou češtinu knižní, neutrální a hovorovou.

¹ DAVIDOVÁ, D. *Kapitoly z dialektologie*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita, 1992. S. 41. ISBN 80-7042-384-6.

„Hovorovou češtinou rozumíme ve shodě s J. Běličem "mluvenou formu češtiny spisovné, zbavenou na jedné straně výlučných znaků knižního jazyka, zachovávaných v oficiálních promluvách veřejných, na druhé straně však neobsahující ani jevy úzce nářeční, které jsou i v této volnější, neoficiální podobě spisovné češtiny považovány jako prvky nenoremní". Hovorová čeština tvoří jakýsi mezistupeň mezi interdialektem a vlastním jazykem spisovným.“²

2.1.2. Nespisovný jazyk

Nespisovný jazyk tvoří dvě složky: tradiční teritoriální dialekty (nářečí) a interdialekty.

Nářečí (dialekt) je teritoriálně (zeměpisně) vymezený útvar nespisovného jazyka, který je užíván pro běžné mluvené dorozumívání.

„Dialekt není kodifikován, neboť není prestižním útvarem národního jazyka a vykazuje rozpor mezi tzv. normou ideální, jíž se dnes v praxi nepoužívá a kterou pravděpodobně znají už jen odborníci – dialektologové, a tzv. normou reálnou, ve které se reflektují nejen zákonitosti ryzí tradiční struktury, nýbrž i moderní vlivy přetvářející ji v souhrn výrazových prostředků, jež jsou uživatelům podkladem k dorozumívání. Absolutní hranice mezi nářečími neexistují. U všech evropských národů jsou dnes dialekty na ústupu, ale povědomí, že ten či onen jev je buď celonárodní spisovný, nebo nespisovný, nebo lokálně (nářečně) omezený, je u příslušníků národa obecné.“³

Interdialekt je podle Davidové (1992) nestabilizovaný útvar národního jazyka, který představuje nejvyšší vývojové stadium tradičních teritoriálních dialektů. Tyto dialekty nemají výlučné lokální znaky a obsahují inovace podle nových vývojových zákonitostí.

Encyklopedický slovník češtiny (2002) vymezuje čtyři interdialekty: obecnou češtinu, hanácký, lašský a východomoravský interdialekt.

Variování mluvy je závislé na typu mluvčího, jeho etnické a teritoriální příslušnosti, věku, sociální identitě, dále vzdělání, profesní orientaci a institucionální příslušnosti. Vliv má rovněž situační zakotvenost promluvy a interakce.

² DAVIDOVÁ, D. *Kapitoly z dialektologie*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita, 1992. S. 43. ISBN 80-7042-384-6.

³ DAVIDOVÁ, D. *Kapitoly z dialektologie*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita, 1992. S. 47. ISBN 80-7042-384-6.

2.1.2.1. Dialekty

„Tradiční teritoriální dialekty odrážejí vlastně v prostorové projekci vývoj češtiny v čase, zhruba vývoj řekněme od 12. století. K tomu je zapotřebí poznamenat toto: Nářečím (zde zkráceně místo celého sousloví tradiční teritoriální dialekt) se vyjadřuje především venkovské obyvatelstvo v běžných záležitostech denního života (řeklo by se lid, ale toto slovo ztratilo charakter jednoznačného termínu).“⁴

Podle Mileny Šipkové (1993) se dialekty realizují jen v mluvené podobě; mluvčí užívající nářečí nemá oporu v psané podobě jazyka, v jeho pevných, propracovaných a ztvárněných normách, útvarech, konstrukcích a formách.

Dále Šipková (1993) uvádí, že nářečí je prostředek komunikace v omezené funkční sféře; v oblasti běžného denního styku, mluvčí mají společné množství životních zkušeností a znalostí. Často se důvěrně znají a jsou si společensky rovni, což odstraňuje možné jazykové (vyjadřovací) zábrany nebo regulativy. Jako jediná výrazově relevantní sociální distinkce je brán rozdíl mezi "starými" a "mladými", na některých místech ještě rozdíl mezi rodiči a dětmi.

Šipková (1993) zmiňuje výskyt historicky starobylých jevů v dialektech, které však už i v nářečním systému mají postavení periferní a pomalu odumírají.

Davidová (1992), stejně jako Šmilauer (1972), vymezuje čtyři základní nářeční skupiny, z nichž každá má své charakteristické rysy:

- Nářeční skupina česká – zaujímá západní část jazykového území (zhruba na území Čech a v pomezních jihozápadních úsecích Moravy).
- Nářeční skupina středomoravská neboli hanácká – na střední Moravě.
- Nářeční skupina východomoravská neboli moravskoslovenská – na jihovýchodní Moravě.
- Nářeční skupina slezská neboli lašská – na severovýchodní Moravě a ve Slezsku.

Přibližně mezi Bohumínem a Jablunkovem nacházíme polsko-český smíšený pruh, kde se mísí prvky dialektů obou národních jazyků. Toto území zaujímá zvláštní postavení v komplexu českého národního jazyka.

⁴ CHLOUPEK, J., KREISELOVÁ, D. *Stylistika pro učitele*. 1. vyd. Ostrava: Pedagogická fakulta OU, 1997. S. 31. ISBN 80-7042-119-3.

Výše uvedená nejzákladnější charakteristika českých nářečí neplatí zcela bezvýjimečně. Vznikají i nářečí přechodová nebo smíšená – v pásmech, kde se spojuje nebo překrývá část jedné nářeční skupiny se skupinou jinou, nebo s několika jinými skupinami.

2.1.2.2. Interdialekty

Interdialekt v sobě spojuje rysy několika nářečí, která jsou rozšířena na největším území. Chloupek a Kreiselová (1997) charakterizují interdialekt takto: „Interdialekt je tedy nestabilizovaný útvar národního jazyka představující nejvyšší vývojové stadium tradičních teritoriálních dialektů – zbavovaných postupně výlučných, nápadných znaků a naopak obsahujících už inovace podle současných vývojových zákonitostí národního jazyka (srov. mor. podobu v *Bojkovicách*, v *Boskovicách*, podle skloňování feminin, v dialektech byla koncovka *-ích* podle maskulin).“⁵

V *Encyklopedickém slovníku češtiny* (2002) nacházíme Havránkovu připomínku z roku 1924. Havránek zde vysvětluje, že obecným jazykem rozumí interdialekt, což je z nářečí vyrůstající podoba národního jazyka, která spojuje větší území. Havránek staví obecnou češtinu na roveň obecné hanáctině nebo obecné laštině. Obecná čeština je potom v tomto pojetí útvar vzniklý nivelizací nářečí vlastních Čech. Jde tedy o útvar zeměpisně omezený a v prostoru Čech regionálně diferencovaný. Zmíněné rozruznění je patrné i dnes, kdy je obecná čeština daleko konsolidovanější než jiné interdialekty.

Obecná čeština je nejvýznamnějším interdialektem, vznikla ze středočeského nářečí, je používána v neoficiálních projevech na celém území Čech a na většině území Moravy. Nejdříve pronikla obecná čeština do veřejného života, poté i do literatury. Užívání obecné češtiny má charakter neoficiální, privátní.

Encyklopedický slovník češtiny (2002) charakterizuje obecnou češtinu jako spontánní mluvený jazyk soukromé a poloveřejné komunikace, regionálně a sociálně málo příznakový, který se z pozice jedné z nestandardních forem češtiny dostává do postavení jejího substandardu, nižšího standardu.

Podle Šmilauera (1972) není obecná čeština jednotná a důsledná, neexistuje její "čistá" podoba. Běžně mluvený jazyk je podle něj směsí češtiny obecné a hovorové, někde s příbráním jevů nářečních a nadnářečních.

⁵ CHLOUPEK, J., KREISELOVÁ, D. *Stylistika pro učitele*. 1. vyd. Ostrava: Pedagogická fakulta OU, 1997. S. 32. ISBN 80-7042-119-3.

„Často se o ní pak mluví jako o českém koiné, všeobecně akceptované nespisovné podobě národního jazyka, a nově dokonce jako o „druhém standardu“, tj. druhé celonárodní funkčně takřka neomezené jazykové normě fungující vedle „prvního standardu“, spisovné češtiny. Toto pojetí akcentuje část pražských lingvistů (především Sgall) a je přijímáno zahraničními, zejména západními bohemisty; neodpovídá však zcela situaci moravské a slezské, kde si udržuje svou pozici v komunikaci jednak různou měrou nivelizovaný dialekt, jednak mluvená podoba jazyka spisovného a obecná čeština je vnímána jako prvek cizí. Pásmo přechodu mezi spisovným jazykem a obecnou češtinou je plynulé a v konkrétních projevech dochází ke střídání obou kódů (code switching), eventuálně i jejich míšení.“⁶

Podle Utěšeného (1980) tvoří obecná čeština nejvyhraněnější součást běžné mluvy, která je zahrnuta v jádru národního jazyka. Je pouze geneticky regionálním českým interdialektem. Dále uvádí, že dnes proniká do moravského úzu i v oblastech interdialektálně a nářečně geneticky „nečeských.“ Jako její protipól označuje obecnou moravštinu, jež stojí nad interdialektickými meziútvary středomoravským, východomoravským a slezským.

⁶ *Encyklopedický slovník češtiny*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 2002. S. 81. ISBN 80-7106-484-X.

„V celku se české jazykové území v podstatě dělí na dvě části, jak to přesně vystihl Alois Jedlička. V jeho západní části platí dichotomie spisovný jazyk – obecná čeština, kdežto v části východní se objevuje jakoby klasická dichotomie spisovný jazyk – tradiční teritoriální dialekt. Absence jazykového útvaru pro běžné dorozumívání, tedy tzv. obecné češtiny, vede k tomu, že je jazyková situace na "menší" Moravě a v české části Slezska překvapivě složitější, totiž různorodější než v Čechách, kde právě obecná čeština zaujímá postavení jazykového útvaru prosazujícího se postupně i v dorozumívacích oblastech vyhrazených dosud povýtce spisovnému jazyku. Vzniká tak stav, kdy se Moravané především jeví jako stoupenci spisovného jazyka. Dozajista to není dáno uvědomělou snahou mluvčích nebo větší úspěšností školní výuky. Spisovný jazyk jim prostě zůstává tím vyjadřovacím nástrojem, kterým se dorozumívají netoliko v řeči psané, nýbrž vůbec v jakékoli, která nenese pečeť jasné důvěrnosti, totiž soukromého neoficiálního charakteru, kde by pochopitelně spisovný jazyk nebyl vhodný. Spisovnému jazyku se potom na východě republiky dostává i veřejné podpory a zastání, neboť žádným "domácím" jazykovým útvarem nemůže být nahrazen. Je mimoto podporován tou skutečností, že některé jeho jevy se na Moravě a ve Slezsku shodují s nářečným územím (srov. nezúžené podoby *bes té dobré ženské, já sem vždycky ráda vařila, on ho přesekl, chytl, odvedl, oňi trpí, mluví, soudí*) – takovou oporu spisovnému jazyku obecná čeština nemůže poskytnout.“⁷

⁷ DAVIDOVÁ, D. a kol. *Mluvená čeština na Moravě*. 1. vyd. Ostrava: FF, 1997. S. 7. ISBN 80-7042-478-8.

2.2. Nestrukturní útvary jazyka

Nestrukturní útvary mají specifický společenský charakter – řadíme k nim profesní mluvu (nespisovné názvy terminologické povahy), slang (vyjadřuje citovost a expresivitu) a argot (mluvu podsvětí).

2.2.1. Profesní mluva

„Profesní mluvou se rozumí zvláštní soubor vyjadřovacích prostředků určité skupiny zaměstnanců, kteří při práci nebo při výkonu služby užívají termínů nebo terminologických spojení beze zření k jejich spisovnosti, a to pouze pro jejich spolehlivou jednoznačnost v daných pracovních souvislostech. Často se vidí formální přednost nespisovného nebo ne zcela spisovného výrazu v jednoslovnosti, tedy v ekonomické výhodnosti.“⁸

Profesionalismy se odlišují od slangu svou pojmenovací motivací. Některé profesionalismy pronikají do spisovného jazyka a odborné terminologie. Průnik profesionalismů lze zaznamenat i v publicistice a obecném úzu, kde profesní mluva obchází čistou spisovnost. Profesní mluva se odděluje od regionálního základu, zesilují se v ní integrující tendence. Je závislá na čase a prostředí, reflektuje dobu, ale rovněž stav a vývoj jednotlivých pracovních odvětví.

„Mluvnická stavba profesní mluvy je podle komunikační situace obecně česká, interdialektická, nářeční nebo i spisovná, slovní fond se shoduje s lexikem v ostatních útvarech národního jazyka, specifická vrstva spjatá s profesí zůstává na jeho okraji.“⁹

⁸ CHLOUPEK, J., KREISELOVÁ, D. *Stylistika pro učitele*. 1. vyd. Ostrava: Pedagogická fakulta OU, 1997. S. 36. ISBN 80-7042-119-3.

⁹ DAVIDOVÁ, D. *Kapitoly z dialektologie*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita, 1992. S. 57. ISBN 80-7042-384-6.

2.2.2. Slang

„Původ slangu spočívá ve výrazové aktualizaci spojené s určitým zájmovým nebo pracovním prostředím. Slangové vyjadřování se tvoří a přijímá jako projevení společenské solidarity. Podstatou jeho vytváření je jazyková hra; to zároveň znamená, že se v něm mohou obměňovat i slova zcela běžná. Hlavním principem slangu je pojmenovací postup na základě podobností (metafor), někdy ovšem na první pohled ne zcela průhledný, z postupů slovotvorných hojně zkracování slov nebo redukování víceslovných pojmenování na jedno slovo (tzv. univerbizace, ta je nicméně rysem běžně mluveného jazyka vůbec). Slang využívá i zvukových osobitostí: intonace, tempa, dynamiky řeči. Slangy se veskrze dosti rychle mění a podle místa markantně liší.“¹⁰

Mezi nejrozšířenější patří slang mládeže, studentů, sportovců, dále pak školní, tramský, skautský, rybářský slang, myslivecká mluva aj.

2.2.3. Argot

„Argot je mluva deklasovaných společenských vrstev, sociálního podsvětí. Předpokladem vzniku argotu je jistá kolektivní solidarita společenské skupiny, stejné nebo podobné záměry a zájmy, které mají zůstat ostatní veřejnosti utajeny. Český argot čerpal z jazyka jidiš (německého dialektu východoevropských židů), z mezinárodní gaunerské mluvy rotwelsch a z cikánštiny.“¹¹

Příkladem argotu je argot pražské "galérky", "brněnská plotna", argot zlodějů, překupníků drog, narkomanů, prostitutek atd.

¹⁰ CHLOUPEK, J., KREISELOVÁ, D. *Stylistika pro učitele*. 1. vyd. Ostrava: Pedagogická fakulta OU, 1997. S. 38-39. ISBN 80-7042-119-3.

¹¹ DAVIDOVÁ, D. *Kapitoly z dialektologie*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita, 1992. S. 59. ISBN 80-7042-384-6.

3. HANÁCKÉ NÁŘEČÍ

Bělič (1972) dělí středomoravské nářečí do čtyř podskupin:

- **Jižní středomoravská podskupina** – zaujímá značnou část jihozápadní a jižní Moravy, zhruba v prostoru východně od Moravských Budějovic, Třebíče, Vel. Meziříčí a Kunštátu, za Boskovice a Vyškov, téměř po Slavkov u Brna, dále k jihu po Dambořice a k hranici nářečí východomoravského. Hranice této podskupiny proti okrajovým úsekům na západě i na východě tvoří izoglosy změny $y, u \text{ v } e, o$ totožné se starým e, o , popř. jen změny $y > e$ (§§ 64₂, 71₂), na severovýchodě pak proti centrální (severní) podskupině hranice centrálně středomoravského sedmičlenného souboru krátkých samohlásek, tj. izoglosa neexistence obou zvl. fonémů \hat{e}, \hat{o} za y, u (§ 20₁).
- **Centrální (severní) středomoravská podskupina** – sousedí od severu s jižní podskupinou (§ 159₁) a sahají na sever téměř po Zábřeh a Šumperk, na východ za Olomouc a Prostějov, avšak mimo obě města a jejich východní sousedství. V nejvýraznějších znacích jsou tato nářečí vcelku jednodušší než nářečí jižní podskupiny, na rozdíl od nich pak mají zčásti některé jiné znaky společné s českými nářečím v užším smyslu nebo naopak s nářečím východomoravskými.
- **Západní okrajové úseky středomoravských nářečí** – pomezí pás středomoravských nářečí proti českým nářečím v užším smyslu je přerušen bývalým lanškrounsko-svitavským německým národnostním ostrovem, takže se skládá ze dvou od sebe oddělených úseků, prvního v severozápadní části zábřežského výběžku a druhého v nesouvislém pruhu od Letovic a Kunštátu kolem Velkého Meziříčí a Třebíče k Moravským Budějovicům.
- **Východní středomoravská nářečí** – tvoří souvislý pás od východního okraje centrální i jižní podskupiny (viz §§ 160₁, 159₁) po hranici nářečí východomoravského (§ 2₂). Vedle základních znaků typických pro celou středomoravskou skupinu se tato nářečí vyznačují některými znaky, které souvisí s jejich východomoravským sousedstvím; zčásti ovšem přesahují tyto jevy i dále na západ, popř. se vyskytují též v jiných nářečích.

3.1. Charakteristika hanáckého (středomoravského) nářečí

V následujících třech podkapitolách podáváme přehled pro hanáčtinu charakteristického souboru hlásek a jejich rozvržení a popisujeme zvláštnosti ve skloňování a časování. Opíráme se přitom o Běliče (1972).

3.1.1. Soubor hlásek a jejich rozvržení

- 1) Inventář souhlásek je převážně stejný jako v českých nářečích v užším smyslu (§ 6); na části území žije však dvojice $t - l$ (§ 12₁), jako fonémy se zčásti vyskytují souhlásky $ʒ, ʒ̣$ (§ 11_{1,2}), k slabičným souhláskám patří též $ŋ$ (§ 16₂).
- 2) Soubor krátkých samohlásek má v některých nářečích pět členů, i, e, a, o, u , v jiných šest, $i, é, e, a, o, u$, s nestejnou fonetickou realizací fonému $é$ ($é/ə/y$), v dalších ještě sedm $i, e, ê, a, ô, o, u$; soubor dlouhých samohlásek je pětičlenný, $í, é, á, ó, ú$ (bez dvojhlásek), nebo tříčlenný, $é, á, ó$, popř. velmi omezeně $í, á, ú$ (§ 18-20, 24, 26).
- 3)
 - a) Měkké $t', d', ñ$ se pravidelně vyskytuje v stejném rozsahu jako v českých nářečích v užším smyslu, kromě toho však na většině území zčásti také před někdejšími slabým $ʋ$, např. v případech jako *svad'ba* (*svajba*), *haňba* aj. (§ 34₁).
 - b) Pokud existuje dvojice $t - l$, rozvržení obou fonémů je v podstatě stejné jako v nářečích východomoravských a slezských (§ 33).
 - c) Stopy po dřívějších měkkých retnicích existují většinou nejen před bývalým $ě$ jako v českých nářečích v užším smyslu, nýbrž také v případech jako *holóbjata*, *hříbjata...*, *pod zemňó/pod zemjó*, *f procestvjó...*, *mňást/mjást*, *zemňák/zemjác* aj. (§ 37_{2,3}).
 - d) Stopy po měkkých ostrých sykavkách se nezachovaly, stejně jako v českých nářečích v užším smyslu (§ 35₁).
- 4)
 - a) Staré g se zčásti udrželo ve skupině zg , např. *zgebnót* (\parallel *zhebnót*); snad proto se hojněji než v českých nářečích v užším smyslu vyskytuje g také v onomatopoických a expresivních slovech, jako *gagotat*, *glat* apod. Jinak se g pravidelně změnilo v h jako v českých nářečích v užším smyslu (§ 31).

Za předhist. *g'* druhou a třetí palatalizací i za skupinu **dj* je v zásadě *z* jako v českých nářečích v užším smyslu; foném *z* se však zčásti vyskytá ve východnějších úsecích v případech podmíněných morfonologickou analogií, jako *pajdat – pajze...*, a v expresivních výrazech, např. *zingnót, vězunknót* (§ 30_{1,2}). Foném *z'* se zachoval ve skupině *ž, ž'* (viz níže, bod 10), kromě toho se rovněž objevuje v expresivních výrazech, jako *ž'gat, ž'ignót* aj.

5) Slabičné *l* a střídnice *lu/lô/lo, ló (lú)* za původní *l, ł* jsou většinou v stejném rozsahu jako v českých nářečích v užším smyslu, rovněž *ɾ* a *er* za původní *ɾ, ɾ'*. Na rozdíl od většiny českých nářečí v užším smyslu nezaniklo koncové *-l* ve tvaru jednotného čísla mužského rodu přičestí minulého následující po souhlásce, nýbrž shodně jako ve spisovné češtině tvoří slabiku; např. *nesl, vedl, spadl* (§ 62₁). Slabičné *ŋ* je na většině území, zpravidla však pouze v případech *sedŋ, (v)osŋ* (|| *sedum, (v)osum*) (§ 62₄).

6)

a) Dřívější *y* (též *y < i*) se na rozdíl od českých nářečí v užším smyslu na většině území buď zachovalo jako zvláštní foném (s fonetickou realizací v různých nářečích *ê/è/ə/y*), nebo splynulo s *e*, např. *rêba/rêba... - reba*; jen v menší části středomoravského nářečí splynulo s *i* jako v českých nářečích v užším smyslu (§ 64). Za staré *y* (též *y < i*) je téměř po celé oblasti (s výjimkou tzv. čuháckého nářečí) *é*, např. *bék, stréček, staré...* (§ 66); *é* je většinou též za původní téžeslabičné *ej (ěj)*, např. *pjekněší..., nédelší, dé* (§§ 67₁, 75₁).

b) Staré *u* (také z předhist. nosovky *ϕ*) po souhláskách od původu tvrdých se v některých středomoravských nářečích zachovalo, např. *dub*, 4. p. jedn. *ruku*...; (§ 71). Za staré *ú* je téměř po celé oblasti *ó*, např. *hóser*, *móka*, 7. pád jedn. *rukó/rokó/rôkó*, 3. os. mn. č. *nesó*... (§ 72_{1,3}); porůznu je ve středomoravských nářečích *ó* také za původní dvojslabičnou skupinu *au*, *aú* v případech jako *pók*, *póz(a)*... (§ 76₁). Za staré *u*, *ú* po měkkých a bývalých měkkých souhláskách je zčásti *i*, *í* (*i*) jako v českých nářečích v užším smyslu, popř. *ê/ě/ə/e*, *é*, zčásti však zůstalo nepřehlasované *u/ô/o*, *ó*, a to i v případech, v kterých nemohla být přehláska zrušena působením analogie; srov. např. *cizí/cêzi*..., *ciťit/céťit*... X *břuch*, *kožuch/břôch*, *kožôch*..., *g dostáňí/-i* || *g dostáňó*..., *volají/-i* || *volajó*... apod. (§ 79). Přehlasovaných podob postupně ubývá směrem k východu, takže středomoravská oblast je v tomto jevu přechodovým územím. Tlak tvarového systému na neprovedení nebo zrušení přehlásky působil ovšem silněji než v českých nářečích v užším smyslu (srov. bod 11); v 4. a 7. p. jedn. č. měkkého sklonění přídavných jmen jsou však po celém území podoby přehlasované, např. *spodňi sôkňô*..., *spodňi sôkňó*... (§ 112₂).

7)

a) Staré *e* (i *e* < *ě*) se většinou zachovalo, za staré *é* a bývalé dlouhé *ě* je veskrze *í/ï* jako v českých nářečích v užším smyslu (§§ 69, 70). Poněvadž však v středomoravských nářečích vzniklo nové *é* < *ý* a z *ej*, *aj* (viz bod 6a), je v nich na rozdíl od českých nářečí v užším smyslu foném *é* velmi hojný.

b) Rovněž staré *o* se většinou zachovalo, za staré *ó* je *ú/u* (§§ 73₁, 74₁). Na rozdíl od českých nářečí v užším smyslu je však zase v středomoravských nářečích hojně *ó* ze starého *ú* (viz bod 6b).

8) Staré *a*, *á* po souhláskách od původu tvrdých i po měkkých a bývalých měkkých souhláskách (též *a*, *á* z předhist. nosovky *ϕ*), pokud nebyly podmínky pro přehlásku, zůstalo zachováno jako v českých nářečích v užším smyslu (srov. § 180_{8a}); za dřívější téžeslabičnou skupinou *aj* je však většinou *é* (viz bod 6a).

9) Na rozdíl od většiny českých nářečí v užším smyslu mají středomoravská nářečí zpravidla krátké samohlásky v případech typu *prah*, *blato*, *rana*... (§ 86₃), v 7. pádě *nama*, *vama* (§ 87₁), v inf. *bêt/bét*..., *dat*, *ch'et* (*chcet*)... (§ 88₁) aj. Ve valné části středomoravských nářečí je kromě toho veskrze jen krátké *i*, *u*, např. *vim*, *mliko*, *kuň*, takže v příslušných oblastech (s výjimkou čuháckého nářečí) neexistují v souboru dlouhých samohlásek fonémy *í*, *ú* (§§ 63₂, 67₂, 76).

- 10) Ze změn ve skupinách souhlásek mají středomoravská nářečí většinou asimilaci *sh-* v *zh-*, např. *zhánět, na zhledanó, zhoda...* (§ 43₃); skupiny *šč, žž'* se ve většině nářečí zachovávají, např. *ešče, dešč/dišč, spo žž'eňí, uji žž'et...* (§ 46_{1,2}).

3.1.2. Skloňování

- 1) Mezi koncovkami tvrdých a měkkých typů podstatných jmen je většinou menší počet rozdílů, a to hlavně neprovedením, popř. zrušením přehlásek v měkkých deklinacích; srov. např. 2. p. jedn. *sklepa, sóseda, stáda...* || *biča, pekařa, srca...*, 3. p. jedn. *sklepu/ -ô..., stádu/ -ô...* || *biču/ -ô..., srcu/ -ô..., 1., 4., 7. p. jedn. žena, ženu/ -ô..., ženó...* || *rúža/ruža, rúžu/ružô..., rúžó...* (§ 96_{1,2}), též 5. p. *ženo...* || *rúžo/ružo...* (§ 96₃) aj.
- 2) Podstatná jména se slovním základem na *-z, -s* (§ 97) a na *-l < -t* (§ 98₁), dále podstatná jména typu *host', kořeň, lokeť* (§ 100₁), *kúlňa/kulňa/kulňe, pekárňa/pekárňe/pekáreň* (§ 101₁), *Máňa/Máňe, Lad'a* (§ 101₂) a zčásti též jiná patří na rozdíl od českých nářečí v užším smyslu ve většině středomoravských nářečí k měkkým skloňovacím typům.
- 3) Tvary 6. a 7. p. jedn. č. muž. a střed. rodu tvrdého sklonění přídavných jmen jsou na rozdíl od českých nářečí v užším smyslu většinou rozlišeny, tj. *(v)o starím/ -im x ze starém* (§ 115₂). Naopak u zájmen je časté vyrovnání ve prospěch tvaru 6. pádu, např. *(v)o tem, našem* || *s tem, našem* (§ 121₁).
- 4) Tvar 1. p. množ. č. život. muž. rodu tvrdých přídavných jmen a rodových zájmen se zpravidla liší od tvaru neživ., žen. a střed., např. *tí naši starí/ti naši starí x ti/tê naše stari...* (§ 113₁, 119).
- 5) V 7. p. množ. č. všech deklinací je ve shodě s českými nářečími v užším smyslu rovněž nejběžnější koncovkou *-ma (-ama...)* (srov. § 150₁₅).

3.1.3. Slovesné tvary

- 1) Sloveso „být“ má v 1. os. jedn. č. tvar *sem* pouze jako pohyblivý osobní morfém v složených formách min. času, kdežto ve významu existenciálním a ve funkci spony je veskrze tvar *su/sô/so* (§§ 134₂, 136₂).
- 2) V 1. os. jedn. i množ. č. min. času se pomocné sloveso zpravidla zachovává, i když je osoba vyjádřena zájmenem, např. *já sem to vid'el, mē zmē tam přěšlê...* (§ 134₂).
- 3) Tvary rozkazovacího způsobu s 2. osobou jedn. č. na *-i/-ê...* mají ve většině středomoravských nářečí v 1. a 2. os. množ. č. zakončení *-ime, -ite/-êmê, -êtê...*, např. *řekňi, modli se/modlê se... - řekňime/-mê..., modlite se/modlête se...* (§ 132₄).
- 4) Příčestí trpné má na rozdíl od českých nářečí v užším smyslu i ve výrazech výsledného stavu ve většině nářečí tvary složeného sklonění, např. *je zameteni, máme fšecko ôdělani* (§ 133₅).
- 5) Přejechodník přítomný sloves nedokonavých i dokonavých v omezeném rozsahu žije, např. *maja/mňeja, ôviza...* (§ 133₆).

3.2. Centrální hanácké nářečí

Centrální hanácké nářečí má podle Kopečného (1957) sedm krátkých samohlásek (*a, ê, e, ô, o, u, i*) a jen tři dlouhé (*á, é, ó*, popř. *á, ê, ô*). Díky nižšímu počtu krátkých samohlásek patří k výjimkám nejen mezi českými dialekty, ale i mezi všemi jazyky, v nichž je kvantita samohlásek fonologickým činitelem.

Jako nejmarkantnější znak centrálního hanáckého nářečí označuje Kopečný samohlásky *ê* a *ô*: *bôdô = budu, bêtê = byli (byly)*.

Územím centrálního nářečí probíhají hranice následujících hláskoslovných jevů:

- 1) Východní hranice hiátového (protetického) *v*: *voko* (západ) – *oko* (východ).
- 2) Severovýchodní hranice protetického *h*: *habê, hiné/hinê* (jihozápad) – *abê, jiné/jinê* (sever a severovýchod).
- 3) Hranice výskytu *ê* a *ô* (západ) – *é, ó* (východ).
- 4) Východní, vlastně jihovýchodní hranice přehlásky *a > ě* v krátkých koncovkách:
 - a) obecně: *sêlňice de s kopce* (severozápad) – *sêlňica de s kapca* (východ a jihovýchod);
 - b) v nom. sg. f. zájmen *naše, vaše, moje, tvoje* (severozápad) – *naša, vaša. moja, tvoja* (jihovýchod).
- 5) Hranice těžé přehlásky v dlouhých koncovkách:
 - a) v dativu lokálu pl. f. ja-km. Ale tu je na velké části území střídání tvarů na *-ám, -ách* s tvary na *-im, -ich*;
 - b) v praes. tvarech sloves typu *póščiš, póšči...* (převážná část území) – *póščáš, póščá...* (jihovýchodní cíp, který už dnes mluví obecnou hanáčtinou).
- 6) Východní hranice infinitivu na *-t*: *d'elat* (západ, převážná část území) – *d'elat'* (severovýchod).
- 7) Západní hranice rozlišování dvojího *l*: *metla, chvila* (převážná část území) – *metla, chvila* (severovýchod).
- 8) Západní hranice progresivní asimilace typu *tfuj* (severovýchodní cíp) – *tvuj* (ostatní, převážná část území).
- 9) Východní hranice l-ového přičestí typu *nes, spat, větrch* (tento český typ přesáhl na Zábřežsko) – *nesl, spadl, větrhl* (ostatní, převážná část území).
- 10) Jsou rozdíly v rozsahu přehlásky *ou > i*, zejména je na velké části území kolísání v typu *d'elaji // d'elajó*; až na severozápad je pouze *d'elaji*.

- 11) Rozdíly v rozsahu změny $i > ê$ v nom. pl. m. typu *chlapci – chlapcê*.
- 12) Rozdíly v rozsahu změny $í > é$: *košiček/košéček, rohlík/rohlék, přístodulek/přéstodulek* (§ 36₁).

Tvaroslovné rozdíly:

- 1) Časté tvarové splývání gen. ak. sg. m. typu *starosta*;
- 2) adj. typu *Frantuj, -ova, -ovo* (jen jihozápadní úsek) – *Frantu* atd. (ostatní území);
- 3) rozdíly v rozsahu přechodu substantiv s kmenem na *s, z, (l)*, do sklonění měkkého (§ 105₂).

4. DIALEKTOLOGICKÝ VÝZKUM

„Dialektologie je odvětví jazykovědy, které se zabývá studiem teritoriálních (místních, lokálních, zeměpisných) nářečí (dialektů) v jejich dnešním stavu i historickém vývoji na území jednotlivých národních jazyků nebo i jazykových skupin. V širším slova smyslu je dialektologie jazykovědná disciplína, která zkoumá nespisovné útvary národních jazyků vůbec a jejich různosti ve větších nebo menších oblastech, které národní jazyky pokrývají. Předmětem zkoumání pak nejsou pouze teritoriální dialekty, ale též interdialekty různé úrovně, a dokonce i nespisovné útvary označované jako sociální dialekty (slang, profesionální mluva, argot), jimiž se zabývá speciální odvětví, zvané dialektologie sociální.“¹²

Vývoj české dialektologie podle Dany Davidové (1992):

- Začátek sledování zeměpisných rozdílů nacházíme v polovině 19. století, první práce pojednávající o tomto tématu jsou datovány do 60. let. Nejvýraznější osobností počátečního období je historik a filolog Alois Vojtěch Šembera.
- 60. a 70 léta 19. století: Jan Lepař, Josef Jirečka, Josef Kouble, Vojtěch Kotsmích, Josef Neoral, Josef Bartoch, František Bartoš, Jan Gebauer.
- První knižní monografie – konec 19. a začátek 20. st.: Vavřinec Josef Dušek – *Hláskosloví nářečí jihočeských*, Jan Loriš – *Rozbor podřečí hornoostravského ve Slezsku*, Quido Hodura – *Nářečí litomyšlské*, Ignát Hošek – *Nářečí českomoravské*, Antonín Kašík – *Popis a rozbor nářečí středobečevského*, Antonín Kubík – *Řeč lidu na Novopacku a Hořicku*, Josef Kubín – *Lidomluva Čechů kladských*, Jan František Hruška – *Dialektologický slovník chodský*.
- Bohumil Vydra – *Popis a rozbor nářečí hornoblanického*, Jiří Haller – *Popis a rozbor lidové mluvy v pěti podřipských obcích*, Martin Wajs.

¹² DAVIDOVÁ, D. *Kapitoly z dialektologie*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita, 1992. S. 5. ISBN 80-7042-384-6.

- „V průběhu 20. a 30. let 20. st. se postupně mění pracovní metody, cíl i témata dialektologických prací: zatímco na počátku století je obvyklým způsobem práce zápis odposlouchávaných diferenčních jevů určité, zejména okrajové nářeční oblasti, jejíž zeměpisný rozsah bývá volen značně náhodně, a autoři nejčastěji monograficky popisují menší celky beze zřetel k další zeměpisné diferenciaci, v duchu pozitivistické orientace na shromažďování jazykových faktů materiál pouze registrují a historicky třídí a ve svých výkladech neberou v úvahu souvislosti mezi jazykovými jevy ani okolnosti zeměpisné nebo sociální, ve 30. letech se stávají vzorem pro komplexnější pohled na složitou diferenciaci českých nářečí Havránkovy strukturní výklady.¹³
- Roku 1924 publikoval Bohuslav Havránek programovou stať *K české dialektologii*, 1934 *Nářečí česká*.
- Trávníček – *O českém jazyce, Moravská nářečí, Příspěvky k českému hláskosloví, Příspěvky k dějinám českého jazyka, Historická mluvnice československá*.
- Antonín Frinta – první česká jazykově zeměpisné studie.
- Adolf Kellner – *Štramberská nářečí*.
- František Svěrák – *Boskovické nářečí, Svatobořické nářečí, Karlovické nářečí*.
- Arnošt Lamprecht – *Středoopavské nářečí*.
- František Kopečný – *Nářečí Určic a okolí*.
- Hlavním cílem monografií Kellnera, Svěráka, Lamprechta a Konečného byl popis nejstarší zjištěné vrstvy nářečí, provedli historickou analýzu.
- Nejrozsáhlejší poválečné nářeční slovníky: Ignát Malina – *Slovník nářečí mistříckého*, Alois Gregor – *Slovník nářečí slavkovsko-bučovického*, Arnošt Lamprecht – *Slovník středoopavského nářečí*.
- Monografie věnované větším nářečním oblastem: Kellner – *Východolašská nářečí*, Bělič – *Dolská nářečí na Moravě*, Josef Skulina – *Severní pomezí moravskoslovenských nářečí*.
- Od 50. let 20. st. se dialektologové snaží vyplnit mezery ve výzkumu nářeční syntaxe: Jaroslav Bauer – *Skladba v nářečních monografiích*, Věra Michálková – *Studie o východomoravské nářeční větě*, Jan Chloupek – *Aspekty dialektu*.
- Velkou roli hrají Chloupkovy publikace *Knížka o češtině a Dichotomie spisovnosti a nespisovnosti*.

¹³ DAVIDOVÁ, D. *Kapitoly z dialektologie*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita, 1992. S. 11,12. ISBN 80-7042-384-6.

- Po druhé světové válce se začal rozvíjet systematický jazykově zeměpisný průzkum českých nářečí, byly vypracovány dotazníky pro dílčí nářeční oblasti a roku 1974 se začal shromažďovat materiál. Dotazník pod vedením Adolfa Kellnera a později Jaromíra Běliče zpracovávali: Václav Vážný, Bohuslav Havránek, Oldřich Hujer, Vladimír Šmilauer, Alois Gregor, František Kopečný, František Svěrák, Miroslav Komárek a Věra Michálková. Do roku 1962 probíhalo kartografické zpracování dotazníků. O nashromážděný materiál se opíraly četné studie, např. cyklus článků Jaroslava Voráče a Slavomíra Utěšeného.
- Moravskou problematikou se v 50. a 60. letech 20. st. zabývali především již zmíněný Arnošt Lamprecht, Jan Balhar, Dušan Šlosar, Milan Romportl, Josef Skulina a Věra Michálková.
- Následovala druhá etapa výzkumu a sestavení *Dotazníku pro výzkum českých nářečí* kolektivem pracovníků dialektologického oddělení Ústavu pro jazyk český v Praze a v Brně. Dotazník byl vypracován podle heslářů Václava Vážného a Vladimíra Šmilauera, bylo přihlédnuto k regionálnímu dotazníku Adolfa Kellnera. Výzkum probíhal v letech 1963 – 1972.
- Dialektologové se začali zabývat přípravou jazykového atlasu a budovali lexikální archiv lidové mluvy.
- Český jazykový atlas dokumentárně znázornil vnitřní zeměpisné rozrůznění mluveného nespisovného jazyka na území Čech, Moravy a Slezska – v rovině hláskoslovné, tvaroslovné, slovtvorné, lexikální i syntaktické. V úvodní části atlasu jsou zmíněny zásadní osobnosti, které se zabývaly výzkumem českých nářečí, dále je zde popsán cíl a zaměření atlasu, vlastní výzkumný program, síť zkoumaných lokalit, popis výzkumu v terénu. Následuje kartografické zpracování materiálu, lexikální část, komentáře, popis grafické stránky jazykových map a v závěru najdeme seznamy zkoumaných obcí a explorátů a pravidelných regionálních obměn.
- Roku 1963 vyšla Havránkova stať *K funkčnímu rozvrstvení spisovného jazyka* a Jedličkův článek *K stylovému rozvrstvení dnešní spisovné češtiny*.
- Zájem o mluvené projevy dokládá Greplův článek *K podstatě a povaze rozdílů mezi projevy mluvenými a psanými* a Danešova stať *Kultura mluvených projevů*.
- Pozornost byla věnována i sociálním aspektům, o čemž svědčí Chloupkova stať *O sociální a územní rozrůzněnosti češtiny* nebo Utěšeného studie *Sociolingvistické aspekty jazykového zeměpisu*.

- Roku 1968 Bělič ve stati *Naléhavé úkoly české dialektologie* poukazuje na nutnost rychlého zpracování českých nářečí. Tuto výzvu vyslyšeli např. Stanislav Králík vydáním *Nářečí na Kelečsku*, Jana Jančáková – *Nářečí a běžná mluva na Příbramsku* či Jan Balhar.
- Shrnující teoretické poznatky o českých nářečích najdeme v Cuřínově *Vývoji českého jazyka a dialektologie* a Běličově *Nástinu české dialektologie*.
- Bělič vyzval ke zkoumání městské mluvy. Zpočátku byla v centru zájmu moravská města: Zdeněk Kovalčík se zabýval Olomoucí, Jan Chloupek a Marie Krčmová Brnem, Jan Chloupek Uherským Brodem, Josef Kolařík Zlínem, Dana Valíková – Davidová Havířovem. Městy v Čechách se zabývali např.: Radomíra Brabcová (Brandýs nad Labem), Bohumír Dejmek (Přelouč a Hradec Králové), Pavel Jančák (Praha a města v západních a ve východních Čechách) nebo Olga Suchánková (Praha).
- Problematice interdialektů se věnovali Chloupek, Lamprecht, Vašek, Skulina a Hronek. Velká pozornost byla věnována především obecné češtině.
- O výzkum tzv. sociálních nářečí byl mnohem menší zájem. Zabývali se jimi např. Rýznar, Oberpfalcer, Klimeš, Zimová, Koudela, Kalista, Roudný, Barnet, Utěšený a další.
- Teoretický základ zkoumání mluvené komunikace položili Barnet, Chloupek, Kraus, Macurová, Kořenský, Hoffmannová a Müllerová.
- Textové lingvistice se věnovali: Hausenblas, Macurová, Kořenský, Hoffmannová, Nebeská, Rufflová, Müllerová a Nekvapil.

5. VÝZKUMNÁ SONDA

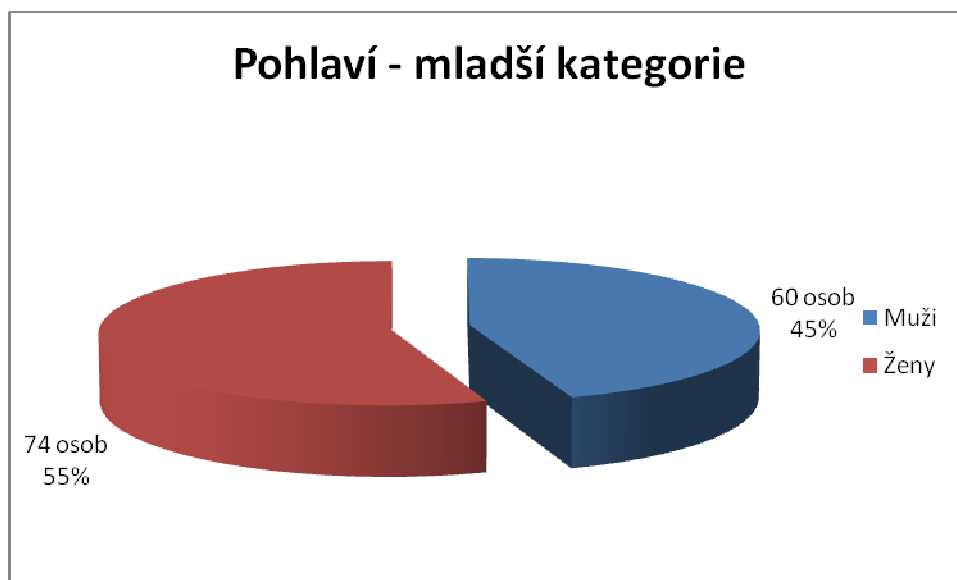
Výzkumná sonda, realizovaná v podobě dotazníkového šetření, čítá 252 respondentů. V první části podáváme informace o osobních údajích respondentů, ve druhé části se věnujeme jejich jazykovým a komunikačním kompetencím – zde jsme se zaměřili na typy užívaných jazykových variet. Ve třetí části hodnotíme lexikální ekvivalenty – jak při překladu hanáckého výrazu do spisovného jazyka, tak naopak.

5.1. Analýza výsledků výzkumné sondy

5.1.1. Osobní údaje respondentů

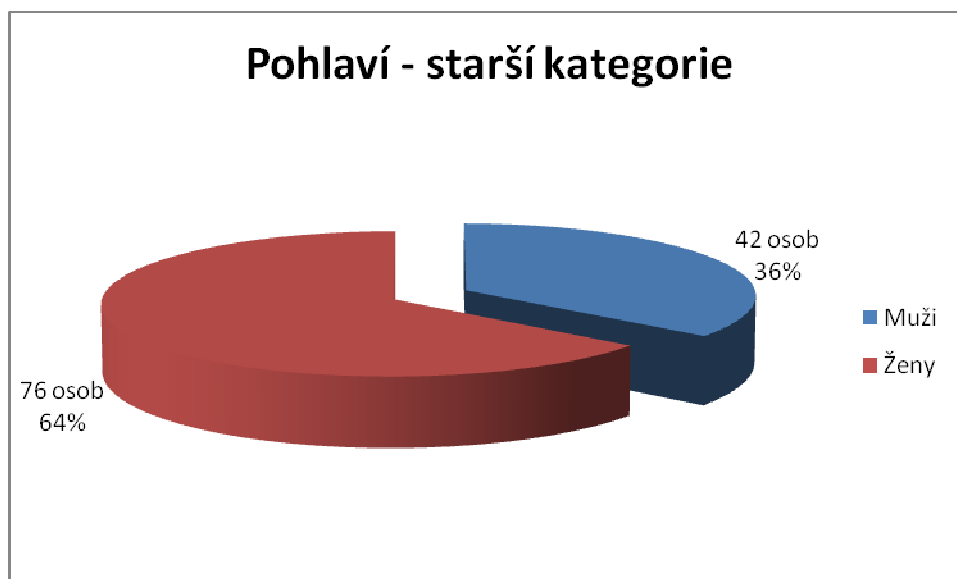
Oslovili jsme 252 respondentů. Dotazník vyplnilo 102 (40,48 %) mužů, 60 z nich jsme zařadili do mladší kategorie, 42 do starší kategorie a 150 (59,52 %) žen, 74 patří do mladší kategorie, 76 do starší kategorie. Vzhledem k vyššímu počtu respondentů a potřebě srovnání mladší a starší generace jsme vytvořili dvě věkové kategorie: „mladší“ (od 12 do 25 let; 134 respondentů = 53,17 %) a „starší“ (od 26 do 86 let; 118 respondentů = 46,83 %).¹⁴

Graf 1: Pohlaví - mladší kategorie

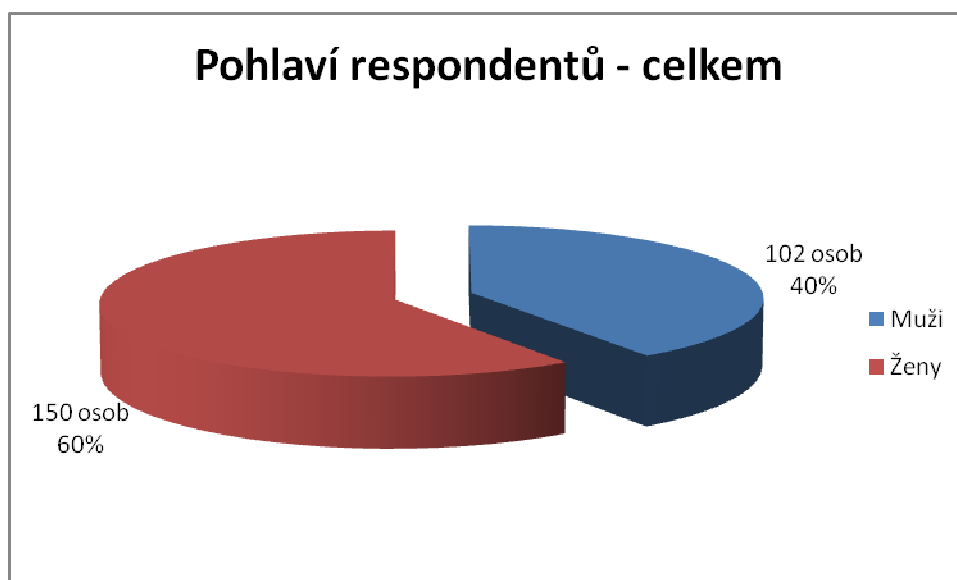

¹⁴ Věkovou hranici 25 let jsme stanovili s ohledem na to, že v tomto věku lidé nejčastěji ukončují své vzdělávání a také proto, že se domníváme, že starší lidé byli častěji v kontaktu s hanáckým nářečím.

Graf 2: Pohlaví – starší kategorie

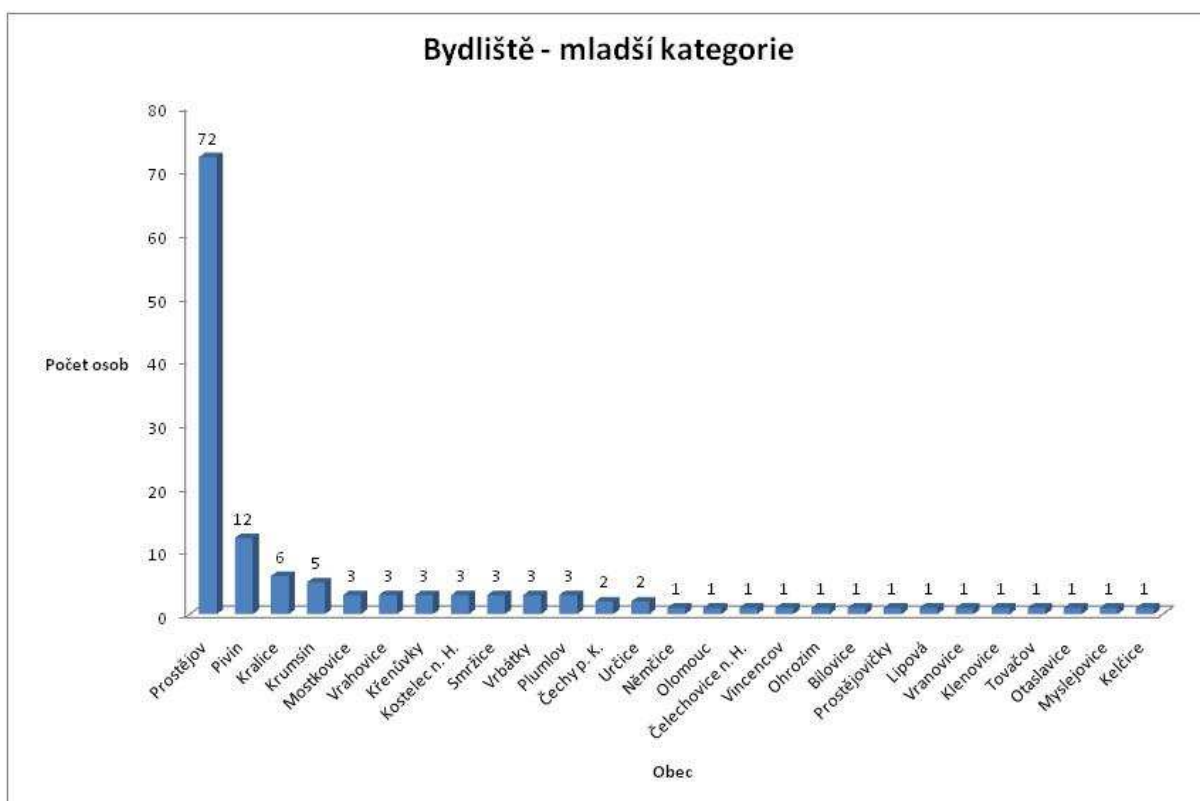

Graf 3: Pohlaví – všichni respondenti

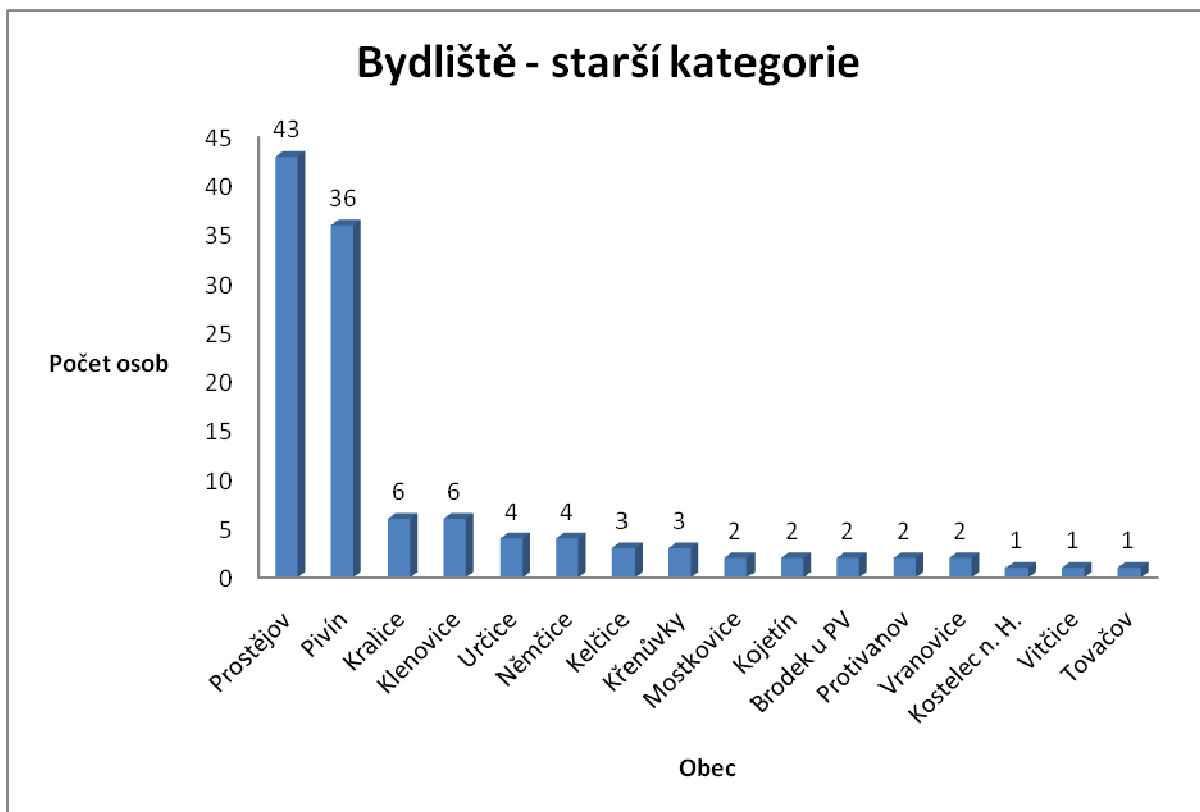

Nejčastějším místem bydliště byl Prostějov – 115 (45,63 %) respondentů, Pivín – 48 (19,05 %) respondentů, Kralice na Hané – 12 (4,76 %) respondentů, Klenovice na Hané – 7 (2,78 %) respondentů, Křenůvky – 6 (2,38 %) resp., Určice – 6 (2,38 %) resp., v menším počtu byli respondenti pocházející z Krumsína, Mostkovic, Němčic nad Hanou, Kostelce na Hané, Vrahovic, Smržic, Vrbátek, Plumlova, Čech pod Kosářem, Tovačova, Kojetína, Brodka u Prostějova, Protivanova, Vranovic, Olomouce, Čelechovic na Hané, Vincencova, Ohrozimi, Bílovic, Prostějoviček, Lipové, Otaslavic, Myslejovic, Kelčic a Vitčic.

Graf 4: Bydliště - mladší kategorie

Graf 5: Bydliště – starší kategorie

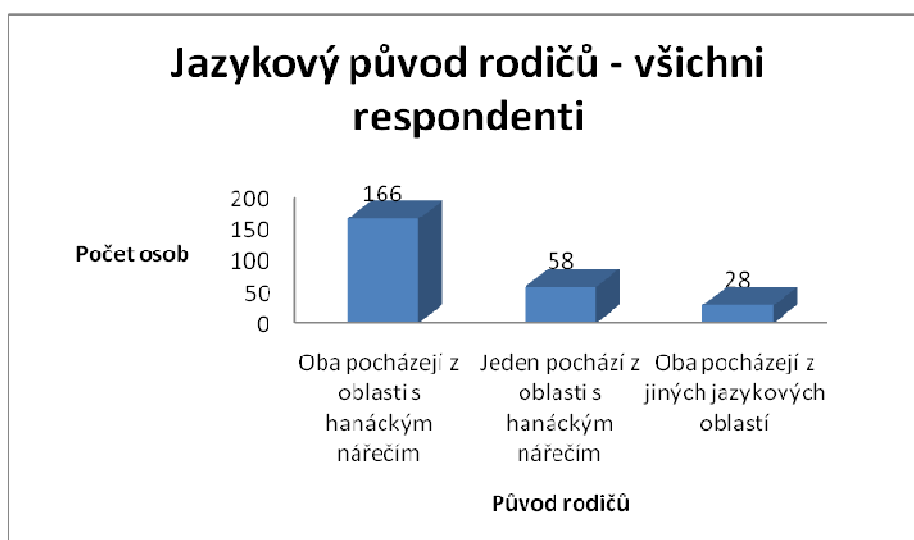
121 (48,02 %) respondentů jsou žáci, nebo studenti – všichni byli zařazeni do mladší kategorie, 95 (37,70 %) respondentů je zaměstnáno – 11 (11,58 %) z nich náleží k mladší, 84 (88,42 %) ke starší skupině. 8 (3,17 %) účastníků výzkumné sondy je nezaměstnaných – 2 (25 %) mladší osoby a 6 (75 %) starších. 28 (11,11 %) dotazovaných jsou důchodci, patří ke starší kategorii.

Graf 8: Zaměstnanecká pozice - všichni respondenti

Z otázky zkoumající jazykový původ rodičů respondentů jsme zjistili, že 166 (65,87 %) respondentů – z nich 84 (50,60 %) mladších, 82 (49,40 %) starších – má oba rodiče pocházející z oblasti s hanáckým nářečím, 58 (23,02 %) respondentů – z nich 40 (68,97 %) mladších a 18 (31,03 %) starších – má jednoho rodiče z Hané, 28 (11,11 %) dotazovaných – z nich 10 (35,71 %) mladších, 18 (64,29 %) starších – nemá ani jednoho rodiče pocházejícího z oblasti s hanáckým nářečím.

Graf 9: Jazykový původ rodičů - všichni respondenti

5.1.2. Jazyková a komunikační kompetence respondentů

Další část výzkumné sondy byla zaměřena na jazykovou a komunikační kompetenci dotazovaných. Odpovědi byly čistě subjektivní, respondenti odpovídali na základě vlastního úsudku a povědomí o hanáckém nářečí a jeho rysech. Zjišťovali jsme typy prostředí, v nichž se mluvčí setkávají s hanáckým nářečím, míru používání hanáckého nářečí na veřejnosti, v rodině, při komunikaci s vrstevníky.

Respondentům jsme položili pět otázek, jejich vyhodnocení jsme doplnili grafem.

1. Hovoříte hanáckým nářečím? Pokud ANO: vždy – téměř vždy // pouze v neformálním rozhovoru // výjimečně.

Odpověď *ANO* zvolilo 195 (77,38 %) respondentů, z toho 117 respondentů mladší skupiny a 78 respondentů starší skupiny. *Vždy – téměř vždy* užívá hanácké nářečí 25 (9,92 %) dotazovaných, z toho 9 patří do mladší skupiny a 16 do starší skupiny. *Pouze v neformálním rozhovoru* hovoří hanáckým dialektem 86 (34,13 %) mluvčích, z toho 51 z mladší skupiny a 35 ze starší skupiny. *Výjimečně* užívá hanácký dialekt 84 (33,33 %) respondentů, 57 z nich náleží do mladší skupiny, 27 do starší skupiny. Odpověď *NE* zvolilo 57 (22,62 %) dotazovaných, 17 z nich patří k mladší generaci, 40 ke starší

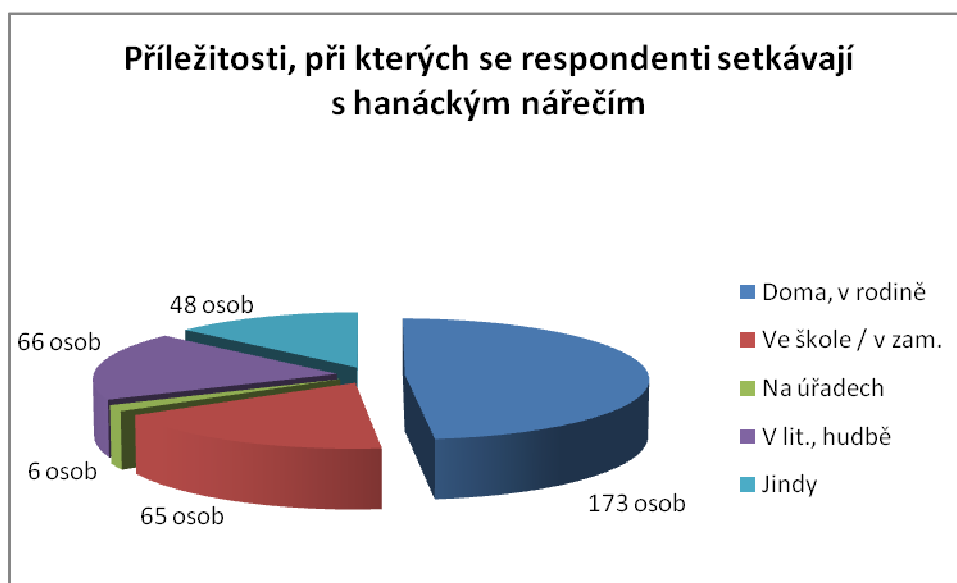
Graf 10: Hovoříte hanáckým nářečím? - všichni respondenti

2. Při jakých příležitostech se setkáváte s hanáckým nářečím (pasivně = slyšíte, čtete)?
*Doma, v rodině // ve škole/v zaměstnání // na úřadech, ve veřejných institucích // v literatuře,
 v hudbě // jindy.*

Respondenti měli na výběr 5 možností, mohli zvolit i více než jednu z nich. Variantu *doma, v rodině* vybralo 173 (68,65 %) respondentů, 95 z mladší a 78 ze starší skupiny. *Ve škole/v zaměstnání* se s hanáckým nářečím setkává 65 (25,79 %) odpovídajících, 41 z mladší, 24 ze starší kategorie. *Na úřadech* zaznamenalo hanácké nářečí 6 (2,38 %) respondentů, 2 z mladší a 4 ze starší kategorie. *V literatuře a hudbě* se s hanáckým nářečím setkává 66 (26,19 %) respondentů, 38 z mladší a 28 ze starší skupiny. *Při jiných příležitostech* (například u prarodičů, na ulici, na Hanáckých slavnostech, v kroužku, na kulturních akcích) se s hanáčtinou setkává 48 (19,05 %) respondentů, 23 mladších a 25 starších.

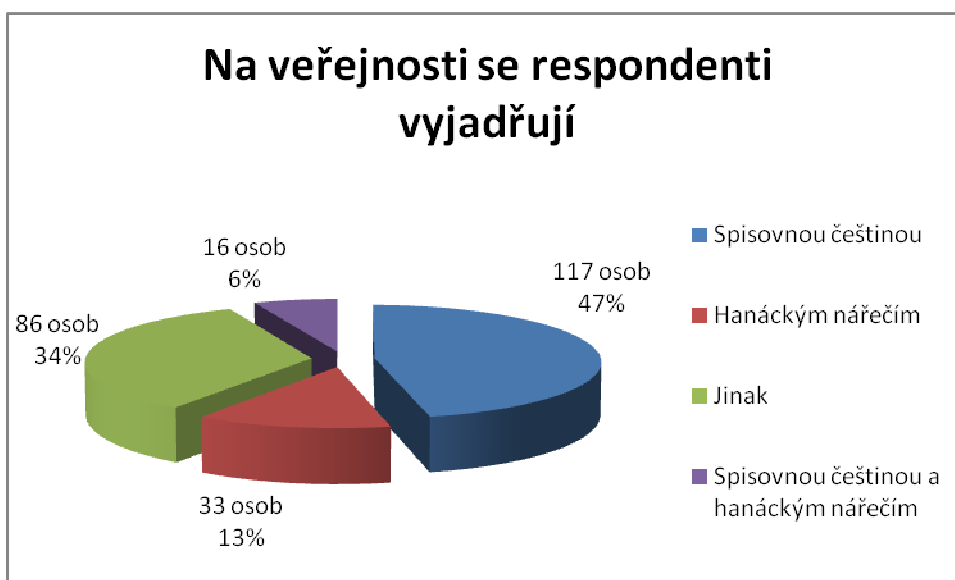
Graf 11: Příležitosti, při kterých se respondenti setkávají s hanáckým nářečím

3. Na veřejnosti se vyjadřujete (aktivně = osobně používáte): spisovnou češtinou // hanáckým nářečím // jinak.

Z celkového počtu 252 respondentů 117 (46,43 %) z nich hovoří na veřejnosti spisovnou češtinou. 54 jsme zařadili do mladší, 63 do starší kategorie. 33 (13,10 %) respondentů se na veřejnosti vyjadřuje hanáckým nářečím, 18 z mladší a 15 ze starší skupiny. 16 (6,35 %) respondentů – 11 z mladší a 5 ze starší skupiny – kombinuje při vyjadřování na veřejnosti spisovný jazyk a hanácké nářečí. 86 (34,13 %) účastníků naší sondy zvolilo variantu jinak, uvedli, že se na veřejnosti vyjadřují nespisovně, hovorovou nebo obecnou češtinou. Z těchto 86 respondentů patří 51 k mladší, 35 ke starší kategorii.

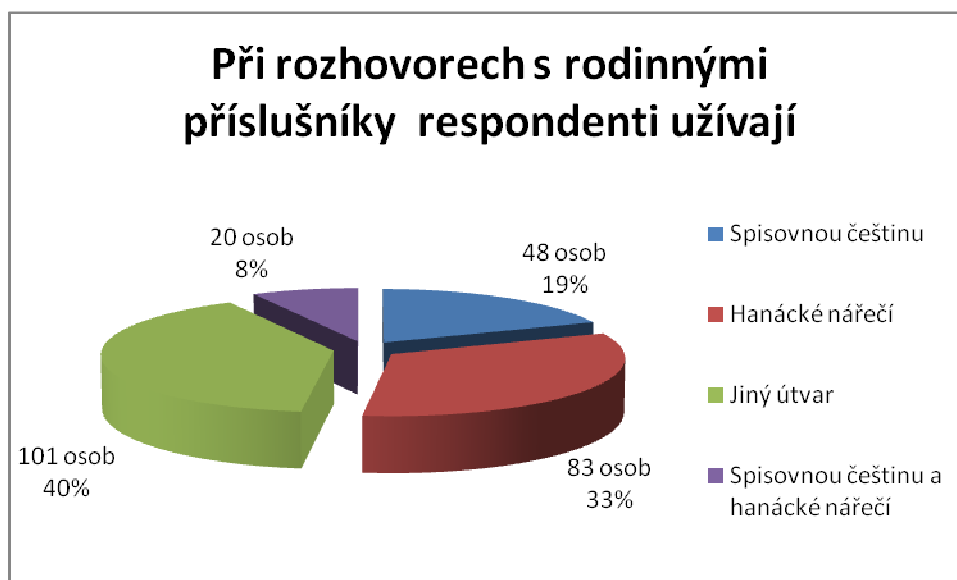
Graf 12: Na veřejnosti se respondenti vyjadřují

4. Při rozhovorech s rodinnými příslušníky užíváte: spisovnou češtinu // hanácké nářečí // jiný útvar.

Při rozhovorech s rodinnými příslušníky užívá 48 (19,05 %) respondentů *spisovnou češtinu*, 18 z nich patří k mladší, 30 ke starší kategorii. 83 (32,94 %) účastníků výzkumné sondy hovoří s rodinnými příslušníky *hanáckým nářečím*, 45 z mladší, 38 ze starší kategorie. *Spisovný jazyk* a současně *hanáčtinu* při rodinné komunikaci užívá 20 (7,94 %) dotazovaných, 10 z mladší, 10 ze starší skupiny. *Jinak* než spisovným jazykem, nebo hanáckým nářečím hovoří při rodinných rozhovorech 101 (40,08 %) respondentů, 61 mladších, 40 starších. K těmto jiným formám respondenti řadili nespisovný jazyk, češtinu s cizími slovy, obecnou či hovorovou češtinu.

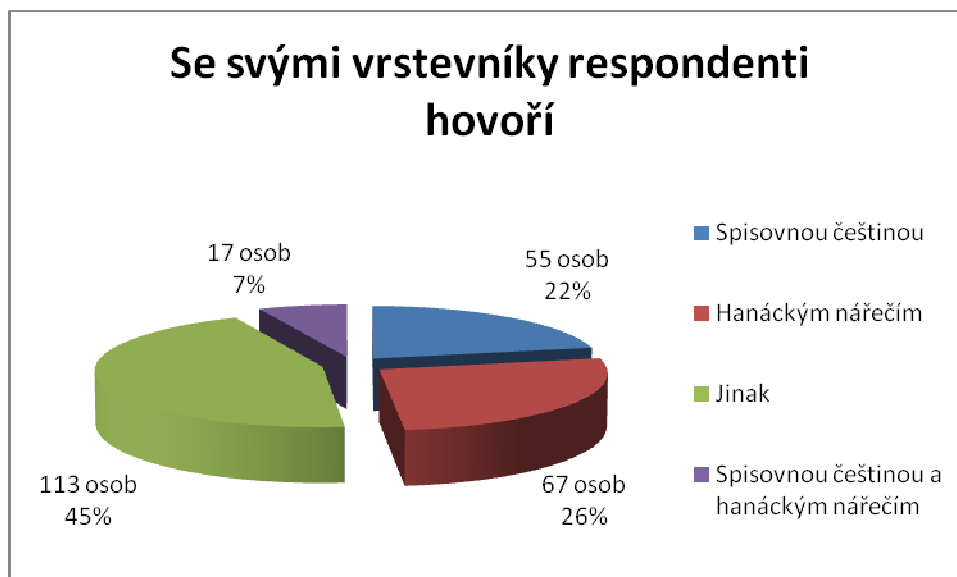
Graf 13: Při rozhovorech s rodinnými příslušníky respondenti užívají

5. *Jak mluvíte se svými vrstevníky? Spisovnou češtinou // hanáckým nářečím // jiným útvarem.*

Při komunikaci s vrstevníky hovoří 55 (21,83 %) respondentů *spisovnou češtinou*, 20 z mladší, 35 ze starší skupiny. 67 (26,59 %) dotazovaných užívá *hanácké nářečí*, 30 mladších, 37 starších. *Spisovnou češtinu a zároveň hanácké nářečí* užívá 17 (6,75 %) účastníků výzkumné sondy, 10 z mladší, 7 ze starší skupiny. *Jinak* než spisovně, nebo hanáckým nářečím hovoří 113 (44,84 %) respondentů, 74 z mladší, 39 ze starší skupiny. Tito mluvčí užívají při komunikaci s vrstevníky nespisovnou, hovorovou nebo obecnou češtinu.

Graf 14: Se svými vrstevníky respondenti hovoří

5.1.3. Lexikální ekvivalenty

Respondentům jsme předložili 3 úkoly, které si kladly za cíl zjistit úroveň znalostí hanáckého nářečí a to na různých úrovních. Úkol číslo 6 byl zaměřen na překlad hanáckého výrazu do dnešní spisovné češtiny, sedmý úkol tvořilo 10 spisovných vět s podtrženými slovy, která měl respondent přepsat tak, jak je vyslovuje, osmý úkol byl tvořen 6 spisovnými větami s podtrženými slovy, která měl respondent nahradit hanáckým ekvivalentem.

Slova užitá v 6. úkolu byla vybrána ze slovníčku Kopečného monografie *Nářečí Určic a okolí*. Věty v 7. a 8. úkolu byly vytvořeny autorkou diplomové práce. Byla vybrána slova související s každodenním životem, protože nám šlo o zjištění úrovně znalostí hanáckého nářečí v běžných životních situacích. Vyhodnocení úkolů jsme pro přehlednost doplnili grafy. Jsme si vědomi faktu, že v různých obcích jsou užívány více či méně odlišné varianty. Snažili jsme se brát v úvahu nejtypičtější hanácké varianty, opírali jsme se při tom o odbornou literaturu a mínění pamětníků, kteří se hanáckým nářečím dlouhodobě zabývají.

Úkol č. 6.: *Přeložte, prosím, do spisovné češtiny.*

Pro přehlednost uvádíme v následující tabulce přehled správných odpovědí, dále se věnujeme vyhodnocení každé generace zvlášť, následně uvádíme souhrnné vyhodnocení.

Přehled správných odpovědí:

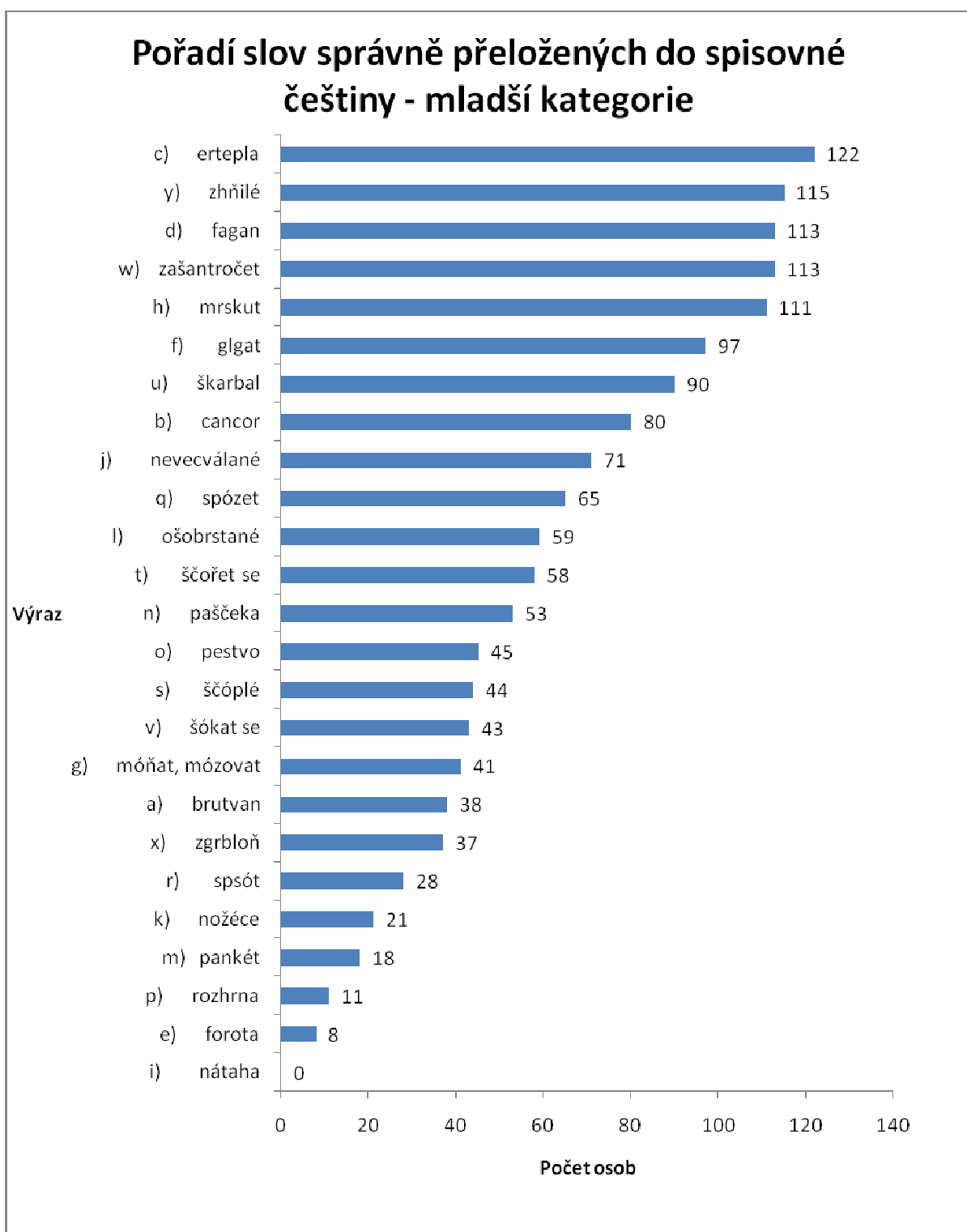
Tabulka 1: Přehled správných odpovědí - překlad hanáckého výrazu do spisovného jazyka

Hanácký výraz	Spisovný ekvivalent
a) brutvan	pekáč
b) cancor	hadr, roztrhaný kus oděvu, přezdívka
c) ertepla	brambora
d) fagan	dítě
e) forota	zásoba, hojnost
f) glgat	hltat, polykat
g) móňat, mózovat	potmě nebo neobratně něco hledat, nejapně chodit
h) mrskut	pomlázka
i) nátaha	námaha
j) nevecválané	nevychovaný, nezpůsobný
k) nožéce	nůžky
l) ošobrstané	obnošený
m) pankét	okraj silnice
n) paščeka	huba, pusa
o) pestvo	čertovina, neplecha
p) rozhrna	člověk, který hodně utrácí peníze
q) spózet	chodit a hledat něco
r) spsót	pohanět, zkritizovat
s) ščóplé	hubený, tenký
t) ščořet se	usmívat se
u) škarbal	bota
v) šókat se	pomalů jít, loudat se
w) zašantročet	ztratit, odnést někam v nepoctivém úmyslu
x) zgrbloň	lakomec
y) zhňilé	líný nebo zkažený

Mladší kategorie:**Tabulka 2: Mladší kategorie - znalost adekvátního spisovného ekvivalentu**

Hanácký výraz	Zná spisovný ekvivalent	Nezná spisovný ekvivalent
a) brutvan	38	96
b) cancor	80	54
c) ertepla	122	12
d) fagan	113	21
e) forota	8	126
f) glgat	97	37
g) móňat, mózovat	41	93
h) mrskut	111	23
i) nátaha	0	134
j) nevecválané	71	63
k) nožéce	21	113
l) ošobrstané	59	75
m) pankét	18	116
n) paščeka	53	81
o) pestvo	45	89
p) rozhrna	11	123
q) spózet	65	69
r) spsót	28	106
s) ščóplé	44	90
t) ščořet se	58	76
u) škarbal	90	44
v) šókat se	43	91
w) zašantročet	113	21
x) zgrbloň	37	97
y) zhňilé	115	19

Graf 15: Pořadí slov správně přeložených do spisovné češtiny – mladší kategorie

100 % správných odpovědí neuvedl ani jeden ze 134 respondentů mladší skupiny. Nejvyšší počet správných hanáckých ekvivalentů byl 23, dosáhl jej pouze 1 respondent mladší skupiny. Ani v jednom případě jsme nezaznamenali nulovou znalost hanáckých ekvivalentů. Nejnižší počet správných hanáckých ekvivalentů byl 1, tento počet se vyskytl pouze u 1 respondenta mladší kategorie. 8 ze 134 mladších respondentů uvedlo 100 – 80 % správných hanáckých ekvivalentů. 25 mladších zná 79 – 60 %. 47 osob první skupiny zná 59 – 40 %. 39 mladších zná 39 – 20 %. 15 mladších zná 19 – 0 %.

100 – 80 % mladších respondentů uvedlo správný spisovný ekvivalent k následujícím hanáckým slovům: *ertepla* (správný spisovný výraz uvedlo 91,04 % mladších respondentů), *zhňilé* (85,82 %), *zašantročet* (84,33 %), *fagan* (84,33 %) a *mrskut* (82,84 %).

79 – 60 % mladších respondentů zná spisovný ekvivalent k následujícím slovům: *glgat* (zná 72,39 % mladších respondentů), *škarbal* (67,16 %) a *cancor* (59,70 %).

59 – 40 % mladších zná spisovný ekvivalent ke slovům: *nevecvаланé* (52,99 %), *spózet* (48,51 %), *ošobrstané* (44,03 %), *ščořet se* (43,28 %) a *pačšeka* (39,55 %).

39 – 20 % mladších uvedlo odpovídající spisovný ekvivalent k hanáckým slovům: *pestvo* (33,58 %), *ščóplé* (32,84 %), *šókat se* (32,09 %), *móňat*, *mózovat* (30,60 %), *brutvan* (28,36 %), *zgrbloň* (27,61 %) a *spsót* (20,90 %).

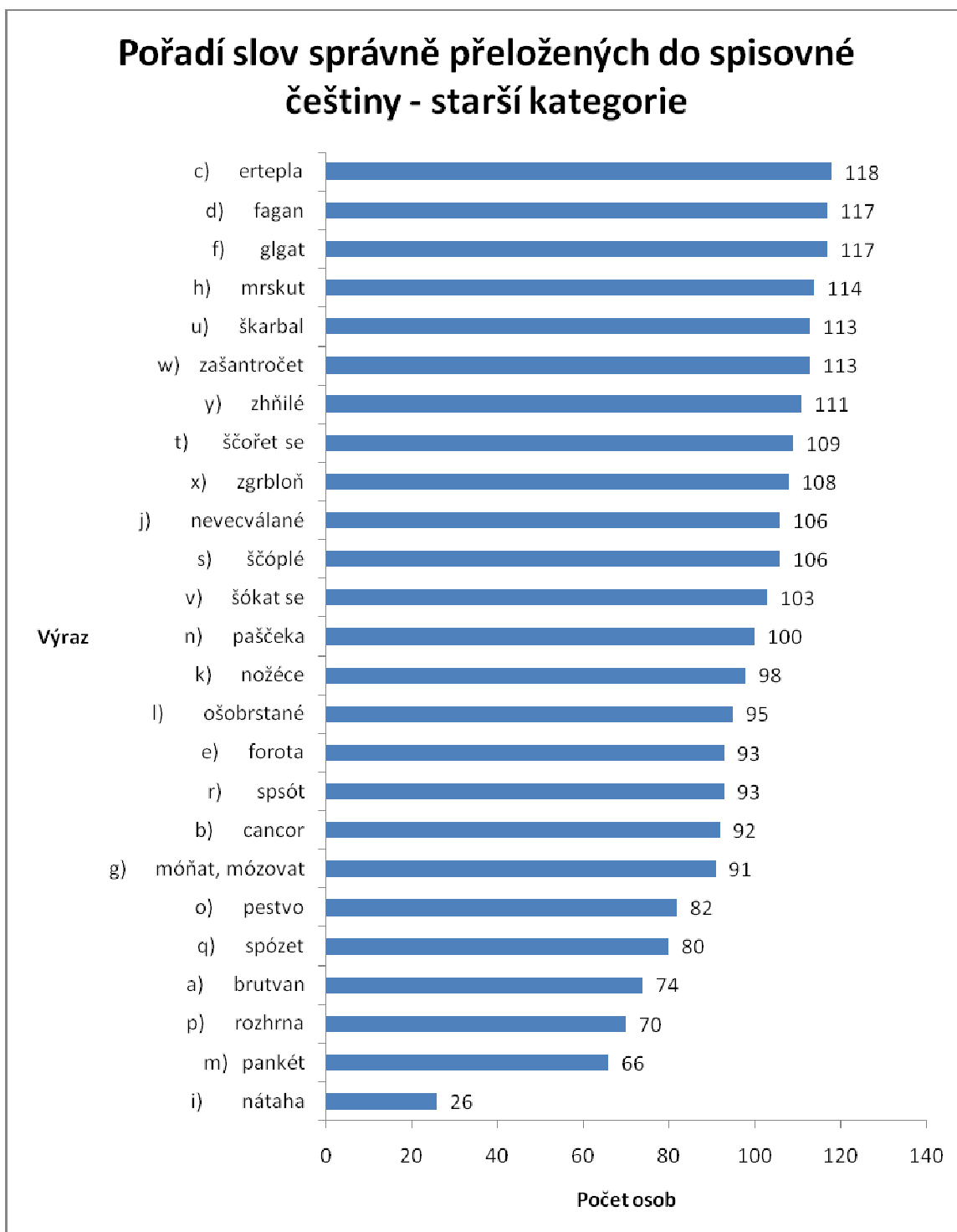
19 – 0 % mladších zná spisovný ekvivalent ke slovům: *nožéce* (15,67 %), *pankét* (13,43 %), *rozhrna* (8,21 %), *forota* (5,97 %) a *nátaha* (0 %).

Nejvíce mladších respondentů zná správný spisovný ekvivalent ke slovu *ertepla* (91,04 %), žádný (0 %) respondent z mladší kategorie nezná slovo *nátaha*.

Starší kategorie:**Tabulka 3: Starší kategorie - znalost adekvátního spisovného ekvivalentu**

Hanácký výraz	Zná spisovný ekvivalent	Nezná spisovný ekvivalent
a) brutvan	74	44
b) cancor	92	26
c) er-tepla	118	0
d) fagan	117	1
e) forota	93	25
f) glgat	117	1
g) móňat, mózovat	91	27
h) mrskut	114	4
i) nátaha	26	92
j) nevecválané	106	12
k) nožéce	98	20
l) ošobrstané	95	23
m) pankét	66	52
n) paščeka	100	18
o) pestvo	82	36
p) rozhrna	70	48
q) spózet	80	38
r) spsót	93	25
s) ščóplé	106	12
t) ščořet se	109	9
u) škarbal	113	5
v) šókat se	103	15
w) zašantročet	113	5
x) zgrbloň	108	10
y) zhňilé	111	7

Graf 16: Pořadí slov správně přeložených do spisovné češtiny – starší kategorie

100 % správných odpovědí uvedlo 6 ze 118 respondentů starší kategorie. Ani u jednoho respondenta jsme nezaznamenali nulovou znalost hanáckých ekvivalentů. Nejnižší počet správných hanáckých ekvivalentů u starší skupiny byl 8, vyskytl se pouze u 1 respondenta starší kategorie. 79 starších respondentů uvedlo 100 – 80 % správných hanáckých ekvivalentů. 31 starších zná 79 – 60 %. 7 osob spadajících do starší skupiny uvedlo 59 – 40 %. 1 starší respondent zná 39 – 20 %. Menší znalost adekvátních hanáckých ekvivalentů jsme u respondentů starší kategorie nezaznamenali.

100 – 80 % starších mluvčích uvedlo adekvátní spisovný ekvivalent k následujícím hanáckým slovům: *ertepla* (správný spisovný výraz uvedlo 100 % starších respondentů), *fagan* (99,15 %), *glgat* (99,15 %), *mrskut* (96,61 %), *škarbal* (95,76 %), *zašantročet* (95,76 %), *zhñilé* (94,07 %), *ščořet se* (92,37 %), *zgrbloň* (91,53 %), *nevecválané* (89,83 %), *ščóplé* (89,83 %), *šókat se* (87,29 %), *pačšeka* (84,75 %), *nožéce* (83,05%) a *ošobrstané* (80,51 %).

79 – 60 % starších zná spisovný ekvivalent k následujícím slovům: *forota* (78,81 %), *spsót* (78,81 %), *cancor* (77,97 %), *mónat*, *mózovat* (77,12 %), *pestvo* (69,49 %), *spózet* (67,80 %) a *brutvan* (62,71 %).

59 – 40 % starších respondentů zná spisovný ekvivalent ke slovům: *rozhrna* (59,32 %) a *pankét* (55,93 %).

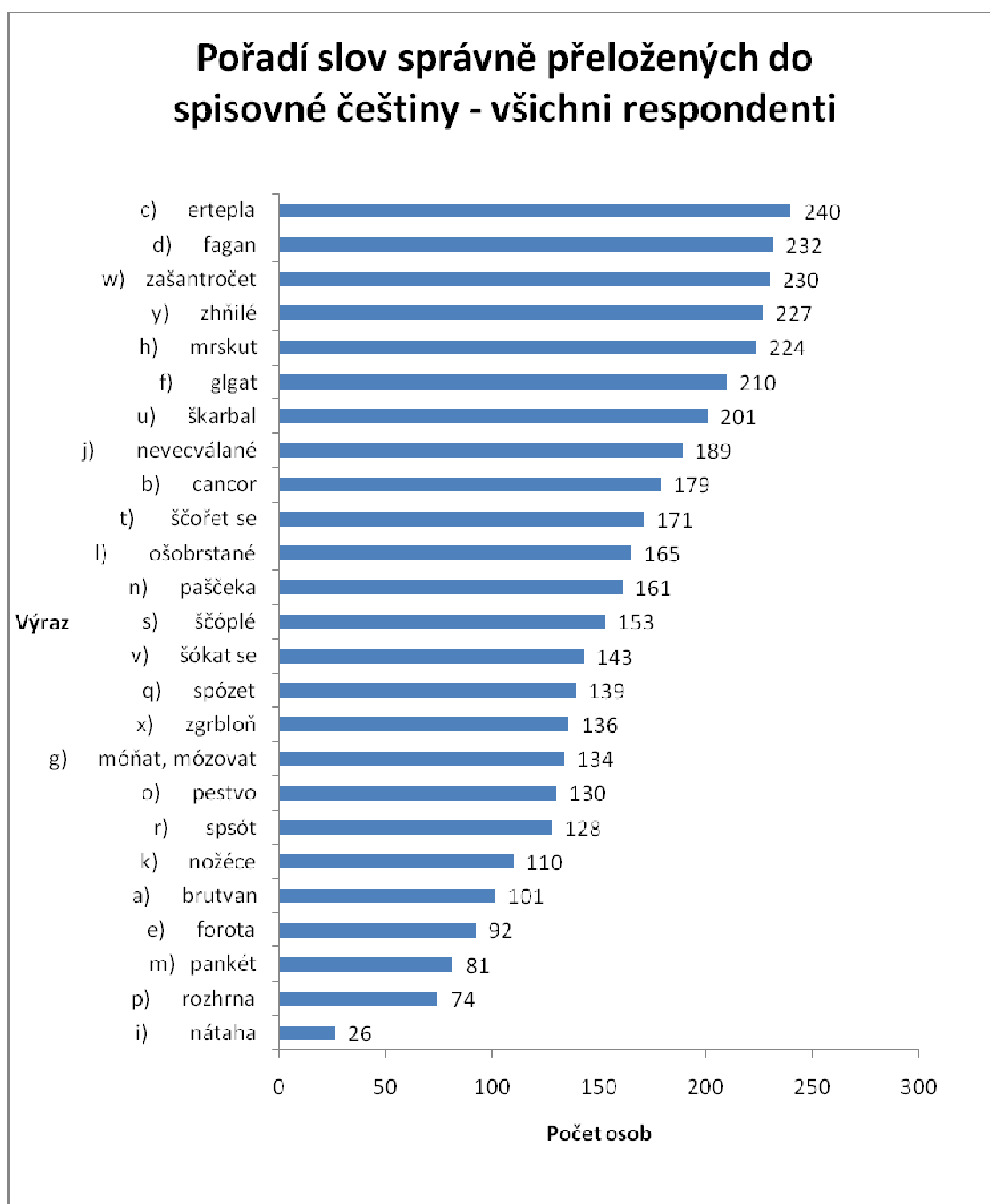
39 – 20 % starších uvedlo odpovídající spisovný ekvivalent k hanáckému slovu *nátaha* (22,03 %).

Nejvíce starších respondentů zná správný spisovný ekvivalent ke slovu *ertepla* (100 %), nejméně známým hanáckým výrazem je pro starší respondenty *nátaha* (správný ekvivalent uvedlo 22,03 %).

Celkem:**Tabulka 4: Všichni respondenti - znalost adekvátního spisovného ekvivalentu**

Hanácký výraz	Zná spisovný ekvivalent	Nezná spisovný ekvivalent
a) brutvan	112	140
b) cancor	172	80
c) ertepla	240	12
d) fagan	230	22
e) forota	101	151
f) glgat	214	38
g) móňat, mózovat	132	120
h) mrskut	225	27
i) nátaha	26	226
j) nevecválané	177	75
k) nožéce	119	133
l) ošobrstané	154	98
m) pankét	84	168
n) paščeka	153	99
o) pestvo	127	125
p) rozhrna	81	171
q) spózet	145	107
r) spsót	121	131
s) ščóplé	150	102
t) ščořet se	167	85
u) škarbal	203	49
v) šókat se	146	106
w) zašantročet	226	26
x) zgrbloň	145	107
y) zhňilé	226	26

Tabulka 5: Všichni respondenti - pořadí slov správně přeložených do spisovné češtiny

100 % správných odpovědí uvedlo 6 z 252 respondentů. Ani u jednoho respondenta jsme nezaznamenali nulovou znalost hanáckých ekvivalentů. Nejnižší počet správných hanáckých ekvivalentů byl 1, tento počet se vyskytl pouze u 1 respondenta. 87 respondentů uvedlo 100 – 80 % správných hanáckých ekvivalentů. 56 osob zná 79 – 60 %. 54 zúčastněných uvedlo 59 – 40 %. 40 respondentů zná 39 – 20 %. 15 respondentů uvedlo 19 – 0 % ekvivalentů.

100 – 80 % respondentů uvedlo vhodný spisovný ekvivalent k následujícím hanáckým slovům: *ertepla* (správný spisovný výraz zná 95,24 % respondentů), *fagan* (92,06 %), *zašantročet* (91,27 %), *zhňilé* (90,08 %), *mrskut* (88,89 %), *glgat* (83,33 %) a *škarbal* (79,76 %).

79 – 60 % dotazovaných zaznamenalo spisovný ekvivalent ke slovům: *nevecválané* (75 %), *cancor* (71,03 %), *ščořet se* (67,86 %), *ošobrstané* (65,48 %), *paščeka* (63,89 %) a *ščóplé* (60,71 %).

59 – 40 % starších respondentů zná spisovný ekvivalent k výrazům: *šókat se* (56,75 %) *spózet* (55,16 %), *zgrbloň* (53,97 %), *mónnat*, *mózovat* (53,17 %), *pestvo* (51,59 %), *spsót* (50,79 %) a *nožéce* (43,65 %).

39 – 20 % osob uvedlo odpovídající spisovný ekvivalent k hanáckým slovům: *brutvan* (40,08 %), *forota* (36,51 %), *pankét* (32,14 %) a *rozghna* (39,37 %).

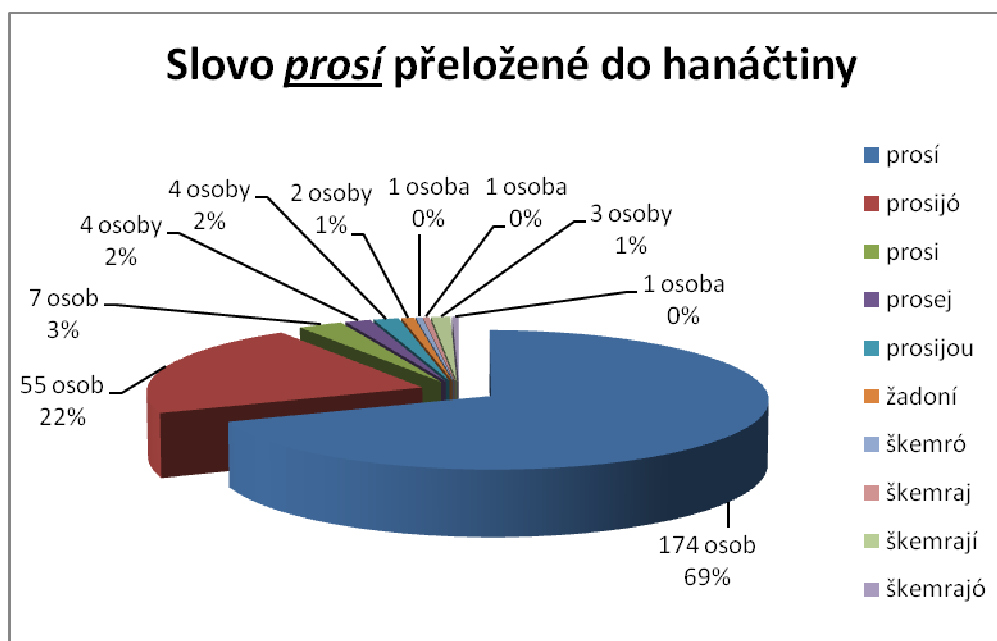
19 – 0 % osob zná spisovný ekvivalent ke slovu *nátaha* (10,32 %).

Nejvíce respondentů zná správný spisovný ekvivalent ke slovu *ertepla* (95,24 %), nejméně známým hanáckým výrazem je *nátaha* (správný ekvivalent uvedlo 10,32 % respondentů).

b) Děti prosí rodiče o pomoc. **prosijó**

Tvar *prosijó* (viz 6 b, str. 12) užívá v běžné, neformální komunikaci 55 (21,83 %) mluvčích, 16 (11,94 %) z mladší, 34 (28,81 %) ze starší skupiny. 174 (69,05 %) účastníků – 101 (75,37 %) mladších, 73 (61,86 %) starších uvedlo spisovnou variantu. 23 (9,13 %) osob užívá jiný tvar – *prosi*, *prosej*, *prosijou*, *žadoní*, *škemró*, *škemraj*, *škemrají*, *škemrajó*.

Užívání hanáckého tvaru slovesa *prosí* je typičtější pro starší kategorii. Přesto, že *prosit* je aktivně užívaným slovesem, užívá 69,05 % účastníků naší sondy spisovnou variantu.

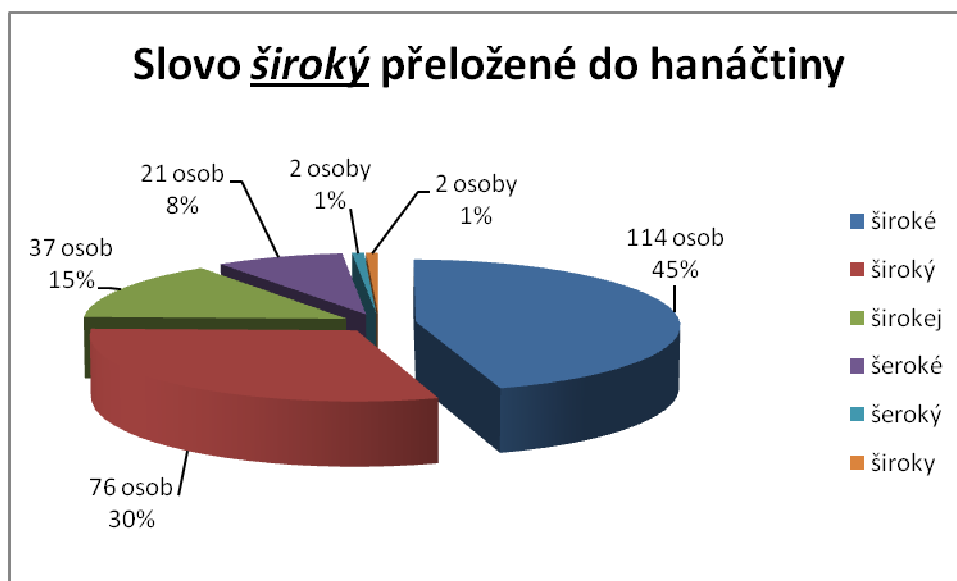
Graf 18: Slovo prosí přeložené do hanáčtiny

c) Na poli zůstal široký pruh obilí. **šeroké**

Tvar *šeroké* uvedlo 21 (8,33 %) respondentů, 4 (2,99 %) mladší, 17 (14,41 %) starších. 76 (30,16 %) dotazovaných – 40 (29,85 %) mladších a 36 (30,51 %) starších tvar nijak nezměnilo. 114 (45,24 %) dotazovaných – 52 (38,81 %) mladších, 62 (52,54 %) starších – užívá tvar *široké*, hanácké nářečí se zde promítá v koncovém -é. 41 (16,27 %) respondentů uvádí jiné tvary – a to *širokej*, *šeroký*, *široky*.

Změna *y* v *é* se vyskytla alespoň v koncovém morfému u 45,24 % respondentů. Ve tvaru *široké* jde tedy o prolnutí spisovnosti a hanáckého nářečí. Správnou hanáckou variantu uvedlo pouze 8,33 % mladších respondentů, ale 38,81 % z nich užívá tvar *široké*. Povědomí mladší kategorie o tomto znaku hanáckého nářečí je zřejmé. 26,87 % mladších a pouze 0,87 % starších uvedlo tvar *širokej*, který je typický pro českou nářeční skupinu.

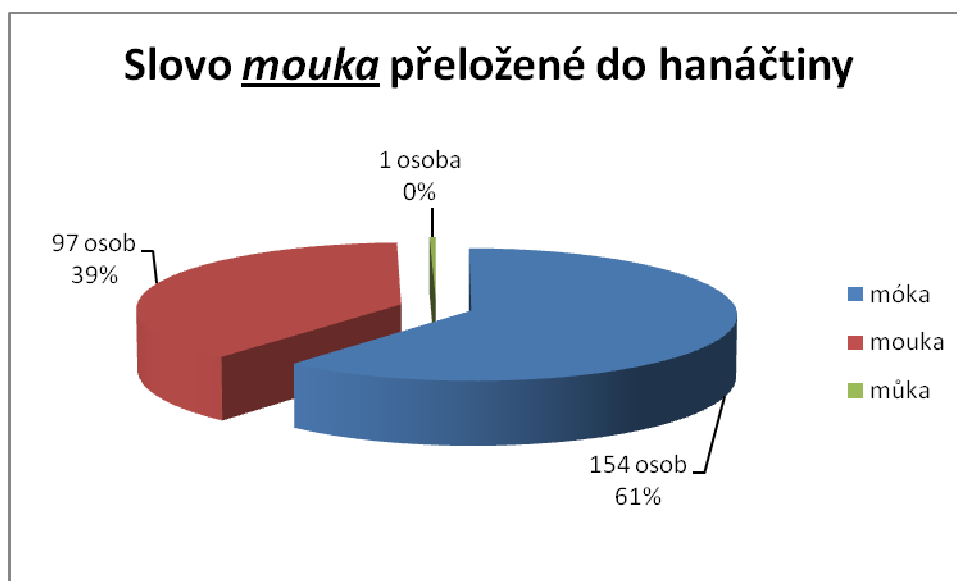
Graf 19: Slovo široký přeložené do hanáčtiny

d) Mouka je v kuchyni důležitá. **móka**

154 (61,11 %) účastníků naší sondy – 70 (52,24 %) mladších a 84 (71,19 %) starších – užívá tvar *móka*. 97 (38,49 %) osob – 64 (47,76 %) mladších a 33 (27,97 %) starších slovo nemění, 1 (0,40 %) starší respondent užívá tvar *můka*¹⁵. Frekvence užívání hanácké varianty je u obou generací značná, o něco vyšší je ovšem u starší generace.

Graf 20: Slovo mouka přeložené do hanáčtiny

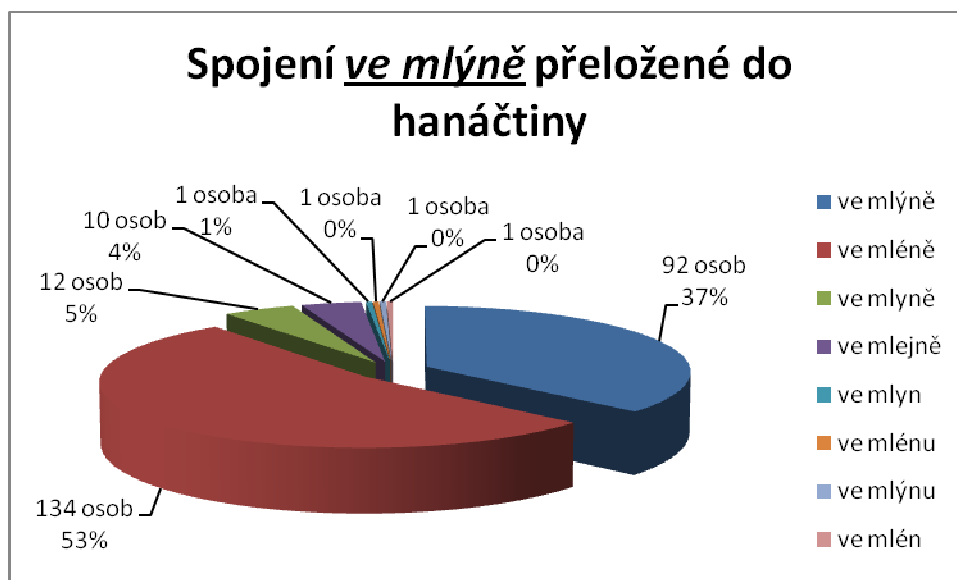
¹⁵Tvar *můka* se užívá v okolí Velkého Týnce, jedná se o tvar typický pro hanácké čuhácké nářečí.

e) Můj dědeček pracoval ve mlýně. **ve mléně**

134 (53,17 %) dotazovaných – 52 (38,81 %) mladších, 82 (69,49 %) starších uvedlo tvar *ve mléně*. 92 (36,51 %) mluvčích – 58 (43,28 %) mladších, 34 (28,81 %) starších užívá nezměněnou variantu *ve mlýně*. 26 (10,32 %) respondentů uvedlo odlišné tvary – *ve mlyně, mlejně, mlynu, mlénu, mlýnu, mlén*.

Hanácká varianta je vlastní starší generaci, mladší generace preferuje spisovnou formu. Tvar *ve mlejně*, charakteristický pro českou nářeční skupinu, užívá 10 (3,97 %) mluvčích, 9 z nich náleží k mladší skupině. Lze tedy říct, že tvar *ve mlejně* je typičtější pro mladší generaci.

Graf 21: Slovo ve mlýně přeložené do hanáčtiny

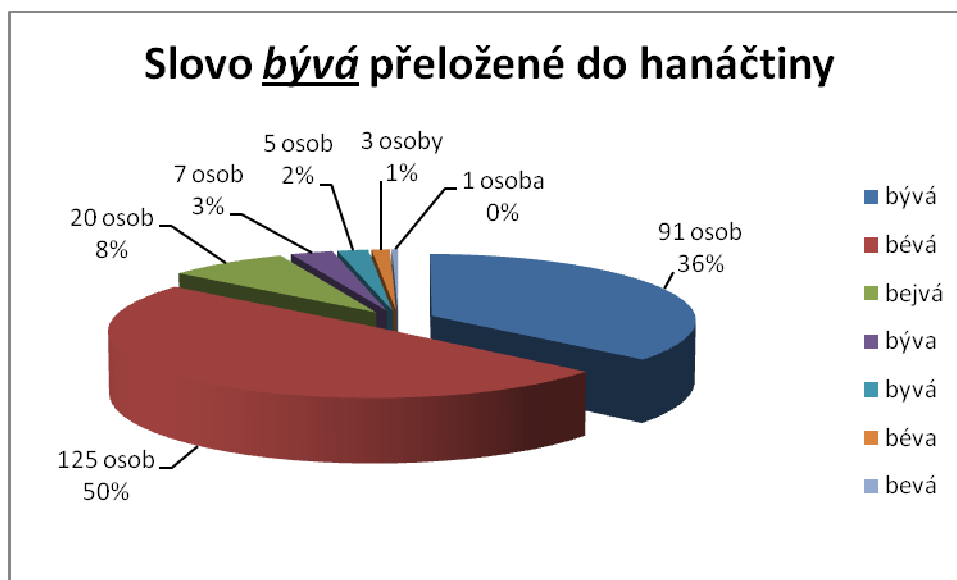

f) Jak už to tak bývá, přišla zima. **bévá**

Tvar *bévá* uvedlo 125 (49,60 %) respondentů – 53 (39,55 %) mladších, 72 (61,02 %) starších. Spisovný tvar *bývá* užívá 91 (36,11 %) dotazovaných – 54 (40,30 %) mladších, 37 (31,36 %) starších. 36 (14,29 %) respondentů uvedlo další tvary – *bejvá*, *býva*, *byvá*, *béva*, *bevá*.

Užívání hanácké varianty *bévá* je časté. U mladší skupiny je téměř na stejné hodnotě jako spisovná varianta, u starší skupiny dominuje hanácký tvar. Tvar *bejvá* – typický pro českou nářeční skupinu – jsme zaznamenali u 20 (7,94 %) osob, 17 z nich náleží do mladší generace.

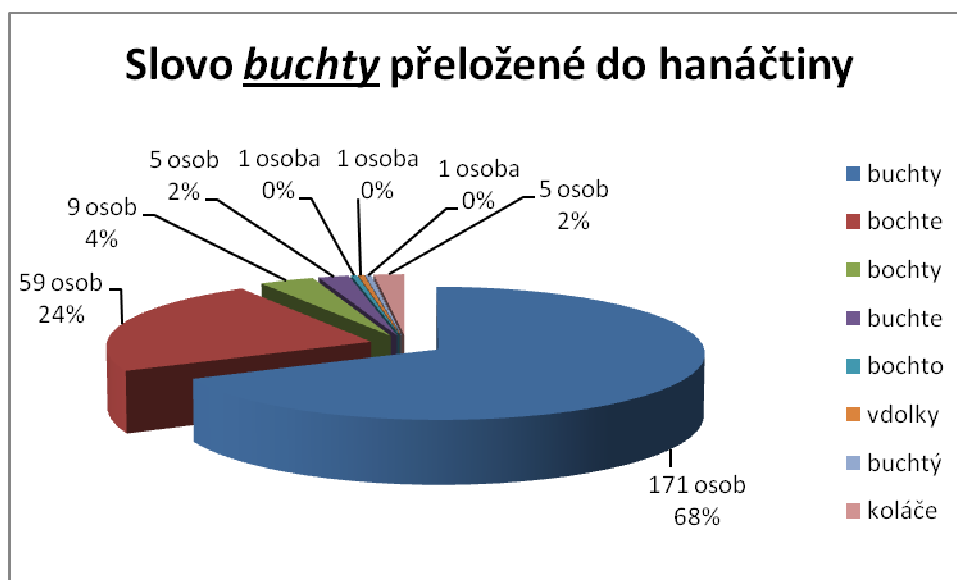
Graf 22: Slovo bývá přeložené do hanáčtiny

g) Hanačka buchty nese. **bochte**

Variantu *bochte* uvedlo 59 (23,41 %) dotazovaných – 20 (14,93 %) mladších, 39 (33,05 %) starších. Spisovnou formu *buchty* užívá 171 (67,86 %) respondentů – 102 (76,12 %) mladších, 69 (58,47 %) starších. 22 (8,73 %) dotazovaných uvedlo variantu *bochty*, *buchte*, *buchto*, *vdolky*, *buchtý*, *koláče*.¹⁶

Je zřejmé, že spisovný tvar *buchty* je dominantní. Výrazněji jeho užívání preferuje mladší kategorie respondentů. Ve tvarech *bochty* a *buchte* je ale zřejmý náznak hanáckého nářečí (o místo *u* viz *bochty*, *e* místo *y* viz *buchte*).

Graf 23: Slovo buchty přeložené do hanáčtiny

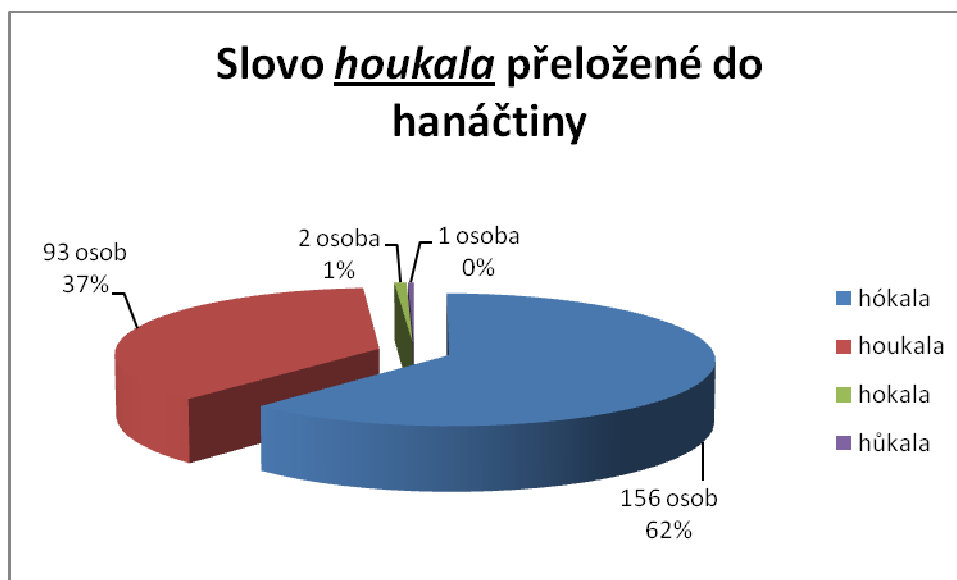
¹⁶ Tvar *koláče* je používán v Pivíně, užívá se ho pro veškeré sladké pečivo, bez ohledu na jeho tvar či velikost.

h) V lese houkala sova. **hókala**

156 (61,90 %) dotazovaných – 74 (55,22 %) mladších, 82 (69,49 %) starších užívá tvar *hókala*. Nezměněnou podobu uvedlo 93 (36,90 %) dotazovaných – 59 (44,03 %) mladších, 34 (28,81 %) starších. 2 (0,79 %) respondenti uvedli tvar *hokala*, 1 (0,40 %) variantu *hůkala*.

U obou skupin převažuje užívání hanáckého tvaru, výrazněji se hanácká varianta prosazuje ve starší generaci. Tvar *hokala*, uvedený 2 respondenty, považujeme spíše za překlep. Jinak si jej nedovedeme vysvětlit. Stejně jako u slova *móka*, tak i zde je znalost správného hanáckého tvaru vysoká.

Graf 24: Slovo houkala přeložené do hanáčtiny

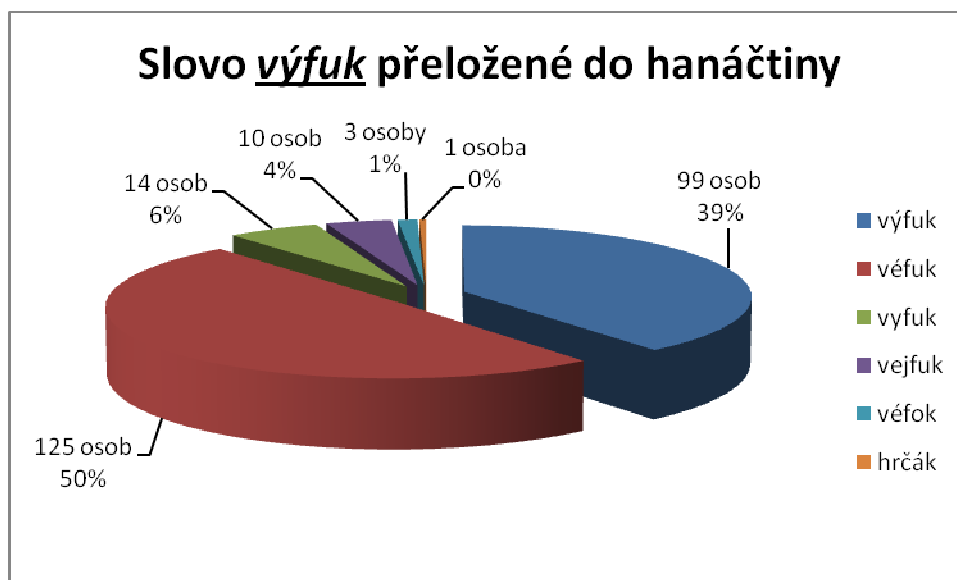

i) Auto má rozbitý výfuk. **véfuk**

Správnou hanáckou podobu slova – *véfuk* – užívá 125 (49,60 %) dotazovaných – 52 (38,81 %) mladších, 73 (61,86 %) starších. Tvar *výfuk* uvedlo 99 (39,29 %) respondentů – 63 (47,01 %) mladších, 36 (30,51 %) starších. 28 (11,11 %) účastníků sondy uvedlo další tvary – *vyfuk*, *vejfuk*, *véfok*, *hrčák*.

Pro starší generaci je typičtější užívání hanácké varianty. Mladší generace rovněž v 38,81 % užívá hanácký tvar, ale v porovnání s užíváním spisovné formy není rozdíl příliš zřetelný. 10 (3,97 %) mluvčích (7 mladších a 3 starší) uvedlo tvar *vejfuk* – varianta je charakteristická pro českou nářeční skupinu.

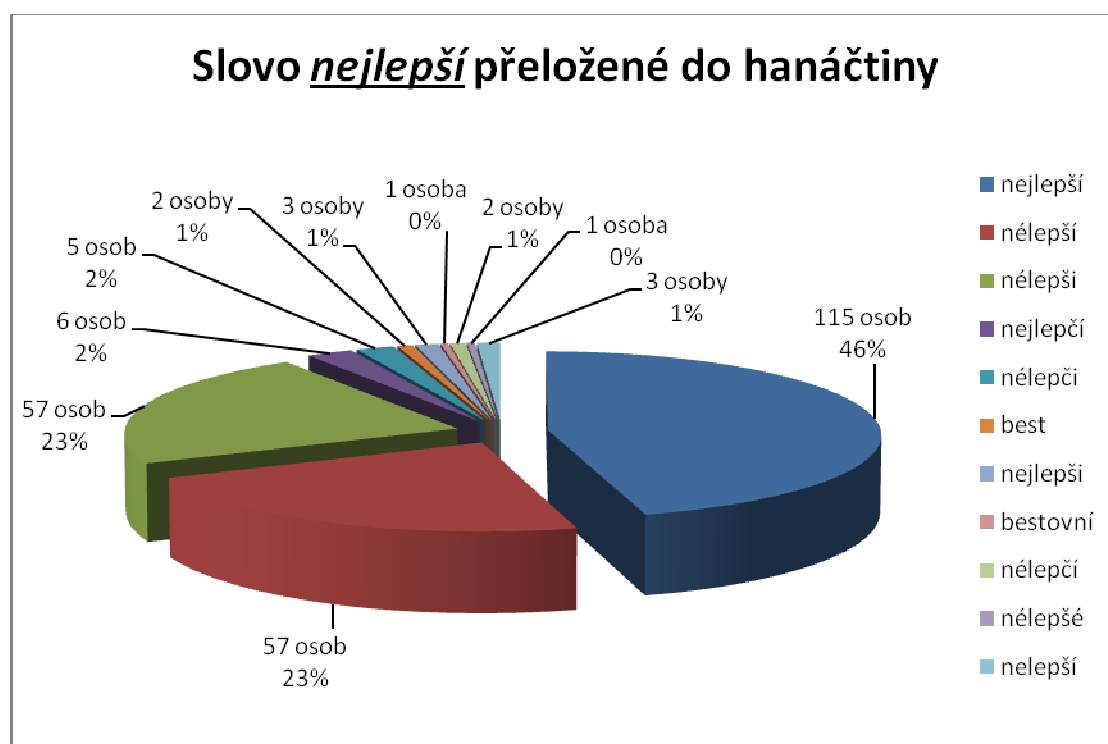
Graf 25: Slovo výfuk přeložené do hanáčtiny

j) Vždy vyhrává ten nejlepší. **nélepší**

57 (22,62 %) respondentů – 19 (14,18 %) mladších, 38 (32,20 %) starších užívá tvar *nélepší*. Spisovný tvar uvedlo 115 (45,63 %) dotazovaných – 70 (52,24 %) mladších, 45 (38,14 %) starších. Variantu *nélepší*, v níž se hanácké nářečí odráží v *é*, uvedlo 57 (22,62 %) respondentů – 28 (20,90 %) mladších, 29 (24,58 %) starších. 23 (9,13 %) mluvčích užívá jiné varianty – *nejlepčí*, *nélepčí*, *best*, *nejlepši*, *bestovní*, *nélepčí*, *nélepšé*, *nelepši*.¹⁷

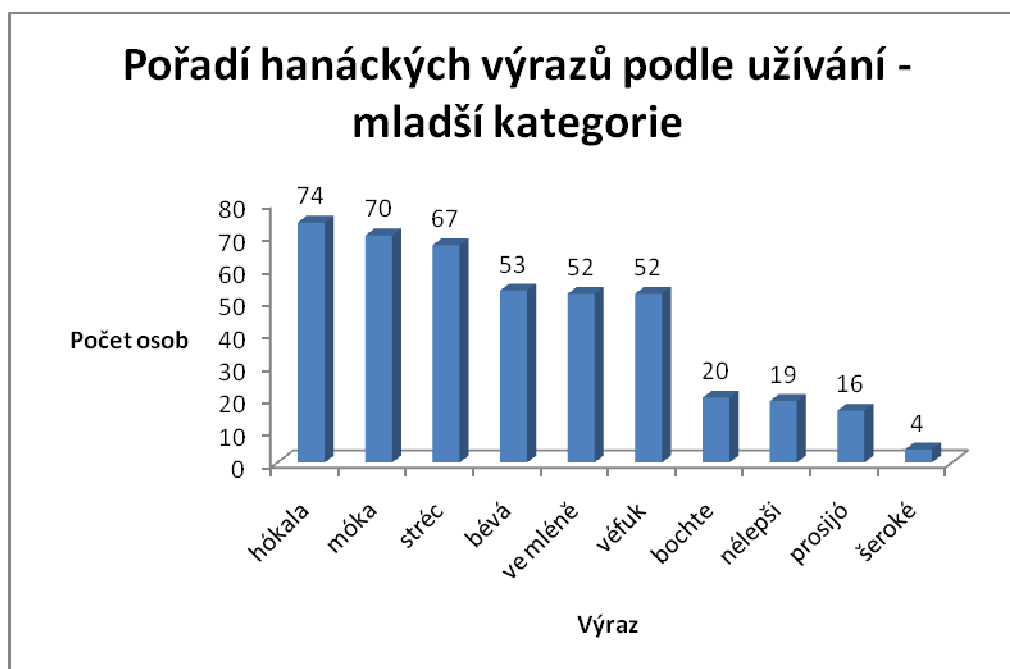
Užívání hanácké varianty není příliš časté, užívá ji přibližně 1/3 starší generace a pouze 14,18 % osob mladší generace. U obou generací převažuje užívání spisovného tvaru. Osoby mladší skupiny výrazně preferují užívání spisovné formy.

Graf 26: Slovo nejlepší přeložené do hanáčtiny

¹⁷ Varianty *best* a *bestovní* uvedli respondenti zařazení do mladší skupiny. Tyto tvary jsou ovlivněny angličtinou.

Shrnutí 7. úkolu:**Tabulka 6: Pořadí hanáckých výrazů podle frekvence jejich užívání - mladší kategorie**

Výraz	Počet správných odpovědí	Počet správných odpovědí v %
hókala	74	55,22 %
móka	70	52,24 %
stréc	67	50,00 %
bévá	53	39,55 %
ve mléně	52	38,81 %
véfuk	52	38,81 %
bochte	20	14,93 %
nélepši	19	14,18 %
prosijó	16	11,94 %
šeroké	4	2,99 %

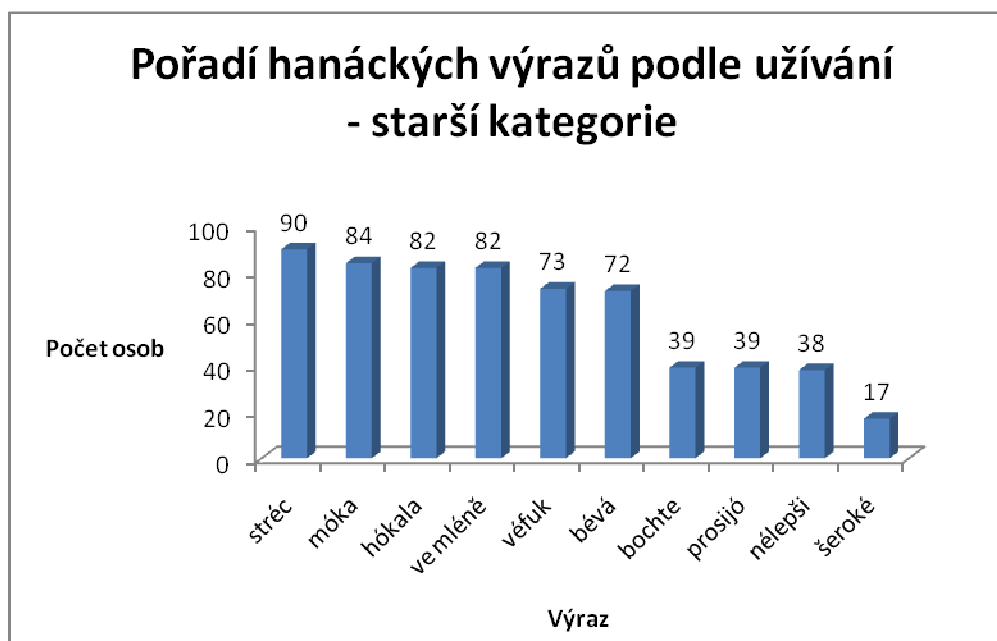
Graf 27: Pořadí hanáckých výrazů podle jejich užívání - mladší kategorie

Pro mladší generaci je nejpřirozenější změna spisovného fonému *ou* na hanáckou variantu *ó* (*hókala*, *móka*). Často užívají mladší mluvčí taktéž slova, u nichž se v hanáckém tvaru vyskytuje *é* místo spisovného *y* (*stréc*, *bévá*, *ve mléně*, *véfuk*). Nižší počet mladších mění spisovné *u* na *o* a zároveň *y* v koncovce na *e* (*bochte*), *ej* na *é* současně s *í* na *i* (*nélepši*), *í* na *ijó* (*prosijó*), *i* na *e* s *y* v koncovce na *é* (*šeroké*).

Tabulka 7: Pořadí hanáckých výrazů podle frekvence jejich užívání – starší kategorie

Výraz	Počet správných odpovědí	Počet správných odpovědí v %
stréc	90	76,27 %
móka	84	71,19 %
hókala	82	69,49 %
ve mléně	82	69,49 %
véfuk	73	61,86 %
bévá	72	61,02 %
bochte	39	33,05 %
prosijó	39	33,05 %
nélepši	38	32,20 %
šeroké	17	14,41 %

Graf 28: Pořadí hanáckých výrazů podle jejich užívání - starší kategorie

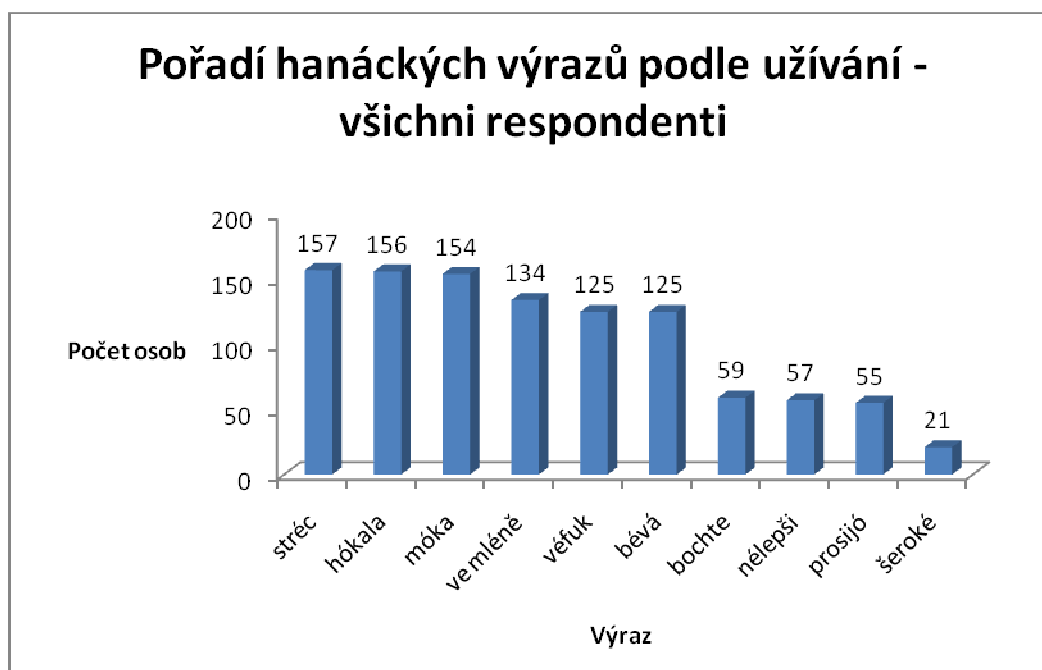

U starší generace jsou základní hláskové změny typické pro hanácké nářečí silně zakotvené. Změna spisovného fonému *y* na hanácký foném *é* a *ou* na *ó* je u starších vyrovnaná (*stréc*, *móka*, *hókala*, *ve mléně*, *véfuk*, *bévá*). Změna *u* na *o* a koncovkového *y* na *e* (*bochte*), *í* na *ijó* (*prosijó*) a *ej* na *é* a *í* v koncovce na *i* (*nélepši*) se vyskytuje ve slovní zásobě přibližně třetiny starších osob. Nejméně starších užívá změnu *i* na *e* a současně *y* na *é* (*šeroké*)

Tabulka 8: Pořadí hanáckých výrazů podle frekvence jejich užívání - všichni respondenti

Výraz	Počet správných odpovědí	Počet správných odpovědí v %
stréc	157	62,30 %
hókala	156	61,90 %
móka	154	61,11 %
ve mléně	134	53,17 %
véfuk	125	49,60 %
bévá	125	49,60 %
bochte	59	23,41 %
nélepsi	57	22,62 %
prosijó	55	21,83 %
šeroké	21	8,33 %

Graf 29: Pořadí užívaných hanáckých výrazů - všichni respondenti

Jak vyplývá z tabulky, nejčastěji respondenti mění ve spisovných slovech foném *ou* na hanácký foném *ó* (*hókala*, *móka*). Na druhém místě je změna fonému *y* na *é*. Nejvíce respondentů změnilo *y* na *é* ve slově *stréc*, o 21 respondentů méně užilo hanácký foném ve tvaru *ve mléně*. V porovnání s výrazem *stréc* užívá o 32 osob méně toutéž změnou variovaná slova *véfuk* a *bévá*.

Na 3. místě je změna spisovného fonému *u* na hanácké *o* a koncovky *y* na *e* u slova *bochte*. Pouze 22,62 % respondentů mění *ej* na *é* ve spisovné předponě a koncový foném *í* na *i* na hanáckou podobu slova *nělepši*. 21,83 % osob užívá ve 3. osobě čísla množného přítomného času místo spisovné koncovky *-í* hanáckou variantu *-ijó* – viz slovo *prosijó*. Nejméně respondentů – 8,33 % - mění foném *i* a koncovkové *-ý* na hanácké varianty *e* v kořeni a *-é* v koncovce – viz slovo *šeroké*.

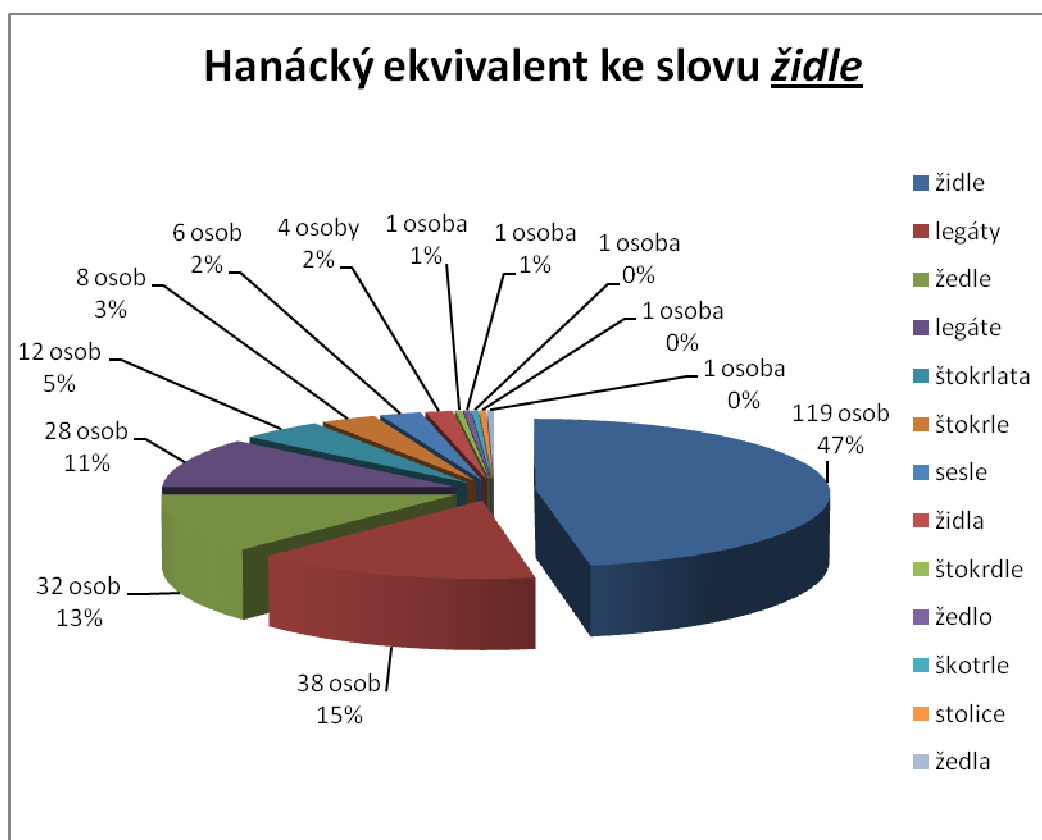
Úkol č. 8: Podtržená slova nahrad'te hanáckým ekvivalentem:

a) U stolu jsou čtyři židle. **legáte**

Tvar *legáte* uvedlo 28 (11,11 %) z celkového počtu 252 dotazovaných – 1 (tj. 0,75 % ze 134 mladších mluvčích) z mladší kategorie, 27 (tj. 22,88 % ze 118 starších osob) ze starší kategorie. V koncovce se lišící tvar *legáty* uvedlo 38 (15,08 %) respondentů – 13 (9,70 %) mladších, 25 (21,19 %) starších. Spisovný tvar *židle* uvedlo 119 (47,22 %) dotazovaných – 81 (60,45 %) mladších, 38 (32,20 %) starších. 67 (26,59 %) respondentů vytvořilo jiné varianty – *žedle*, *sesle*¹⁸, *štokrle*, *štokrlata*¹⁹, *štokrdle*, *žedlo*, *škotrle*, *stolice*, *židla*, *žedla*.

Tvar *legáte* je známý téměř výhradně u starší generace. Zná jej pouze 1 respondent z mladší skupiny. Varianta se spisovnou koncovkou -y, *legáty*, je rovněž známa především u starší kategorie.

Graf 30: Hanácký ekvivalent ke slovu *židle*

¹⁸ Varianta *sesle* přešla do hanáčtiny pod vlivem němčiny.

¹⁹ Jako *štokrlata* jsou označovány stoličky, tedy židle bez opěradla.

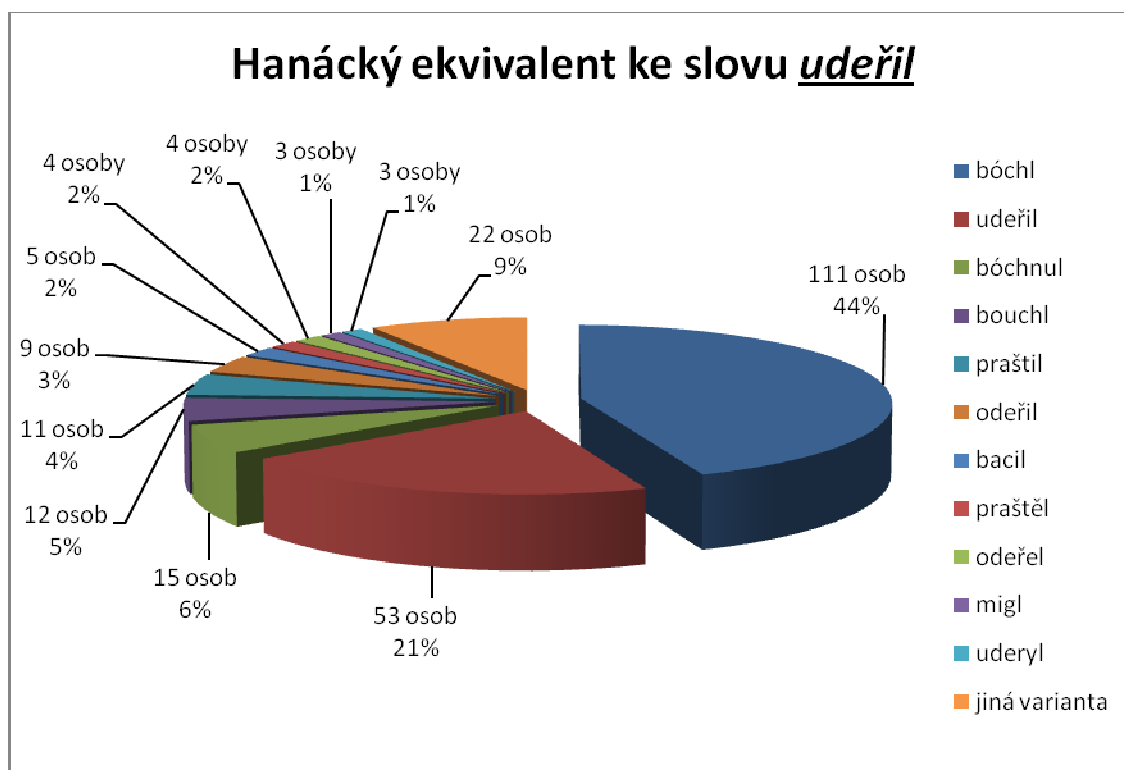
b) Zloděj udeřil muže do hlavy. **odeřel, bóchl**

Variantu *bóchl* uvedlo 111 (44,05 %) respondentů – 44 (32,84 %) mladších, 67 (56,78 %) starších. Tvar *odeřel* napsali 4 (1,59 %) respondenti, a to pouze z mladší kategorie. Spisovný tvar *udeřil* uvedlo 53 (21,03 %) dotazovaných – 40 (29,85 %) mladších, 13 (11,02 %) starších. Odlišné varianty uvedlo 84 (33,33 %) mluvčích, zaznamenali jsme tvary: *bóchnul, bouchl, praštil, odeřil, bacil, praštěl, migl, uderyl, oderyl, praščel, bochl, chňápl, fláknul, udeřel, bouchnul, odere²⁰, hodeřil, praščil, rupnul, práskl, šlehl, šlahl, bóch, mignul, šlahnul a buchl*.

Můžeme konstatovat, že o něco více než 1/3 (32,84 %) mladších užívá hanáckou variantu, 1/3 (přesněji 29,85 %) užívá spisovnou variantu a 1/3 (33,33 %) vytváří jiné tvary – nespisovné, kombinace spisovného a nespisovného apod.

U starší generace výrazně převyšuje užívání hanácké varianty (56,78 %), pouze 11,02 % užívá spisovnou formu a 32,20 % užívá jiné varianty.

Graf 31: Hanácký ekvivalent ke slovu udeřil

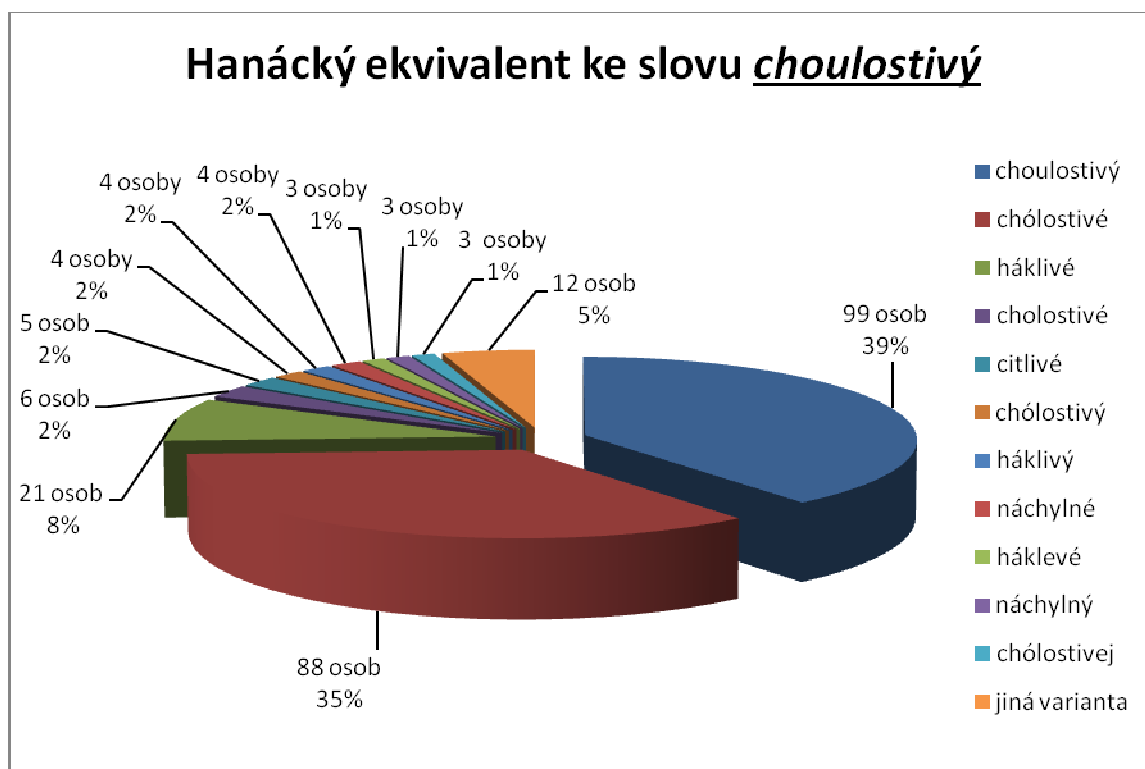
²⁰ Tvar *oderel* se spolu s tvary *odeřel* a *bóchl* užívá v Pivíně.

c) Petr je choulostivý na chlad. **chólostivé, háklivé, háklevé**

Tvar *chólostivé* uvedlo 88 (34,92 %) dotazovaných – 44 (32,84 %) mladších a 44 (37,29 %) starších. Variantu *háklivé* jsme zaznamenali u 21 (8,33 %) respondentů (všichni patří do starší kategorie). Spisovnou formu uvedlo 99 (39,29 %) dotazovaných – 69 (51,49 %) mladších, 30 (25,42 %) starších. 44 (17,46 %) osob uvedlo jiné tvary: *cholostivé, citlivé, chólostivý, háklivý, náchylné, háklevé, náchylný, chólostivej, citlivej, choulostivej, fajnové, zfanfrnělé, chólostěvé, choulostivé, cetlevé, chubrus, zimomřivé a chulostivé*.

Osoby mladší generace užívají převážně spisovnou variantu, starší generace preferuje spisovný tvar.

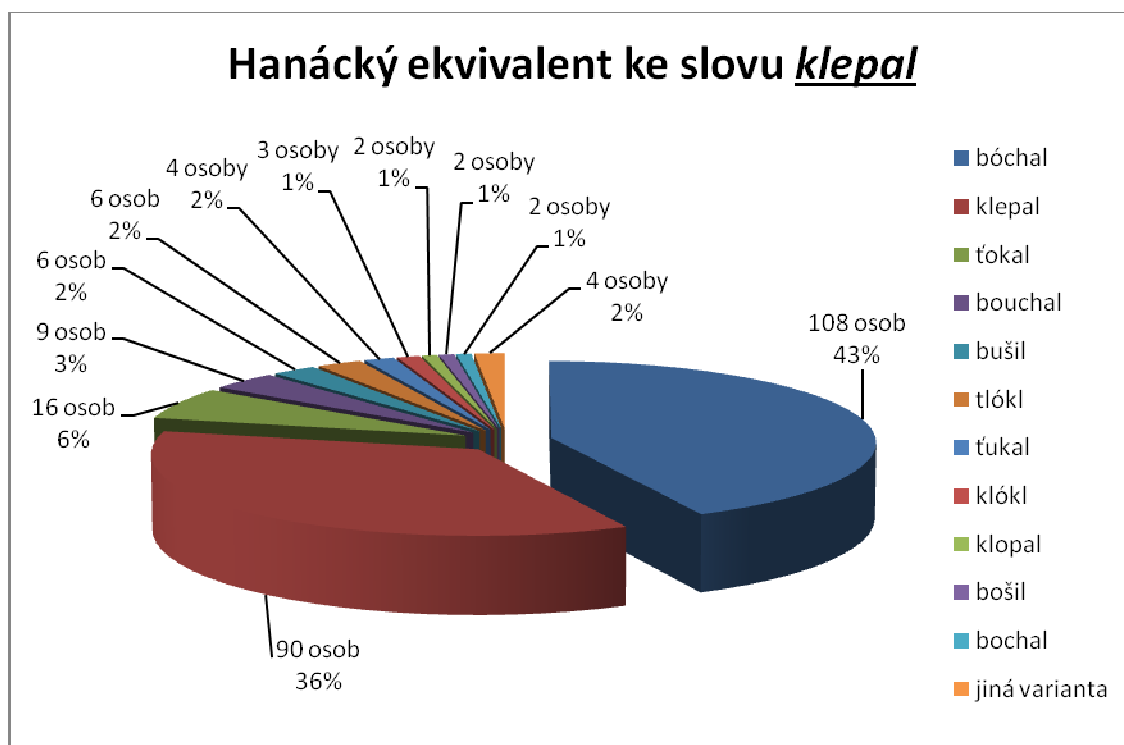
Graf 32: Hanácký ekvivalent ke slovu choulostivý

d) *Klepal* na dveře. **klókl, t'okal**

3 (1,19 %) respondenti uvedli variantu *klókl*, všichni patří ke starší kategorii. Tvar *t'okal* uvedlo 16 (6,35 %) dotazovaných – 9 (6,72 %) mladších, 7 (5,93 %) starších. Spisovnou formu napsalo 90 (35,71 %) respondentů – 64 (47,76 %) mladších, 26 (22,03 %) starších. 108 (42,86 %) osob – 40 (29,85 %) mladších, 68 (57,63 %) starších uvedlo tvar *bóchal*, ovšem toto slovo neodpovídá významu věty, je výrazněji expresivní. Mezi jiné varianty, které uvedlo 35 (13,89 %) osob, patří: *bouchal, bušil, tlókl, t'ukal, klopal, bušil, bochal, tloukl, zaťukal, buchal, zaťokal a buchal*.

Mladší mluvčí nejčastěji užívají spisovnou variantu. Nejvíce starších uvedlo tvar *bóchal*, který ale přesně neodpovídá významu, je expresivnější.

Graf 33: Hanácký ekvivalent ke slovu *klepal*

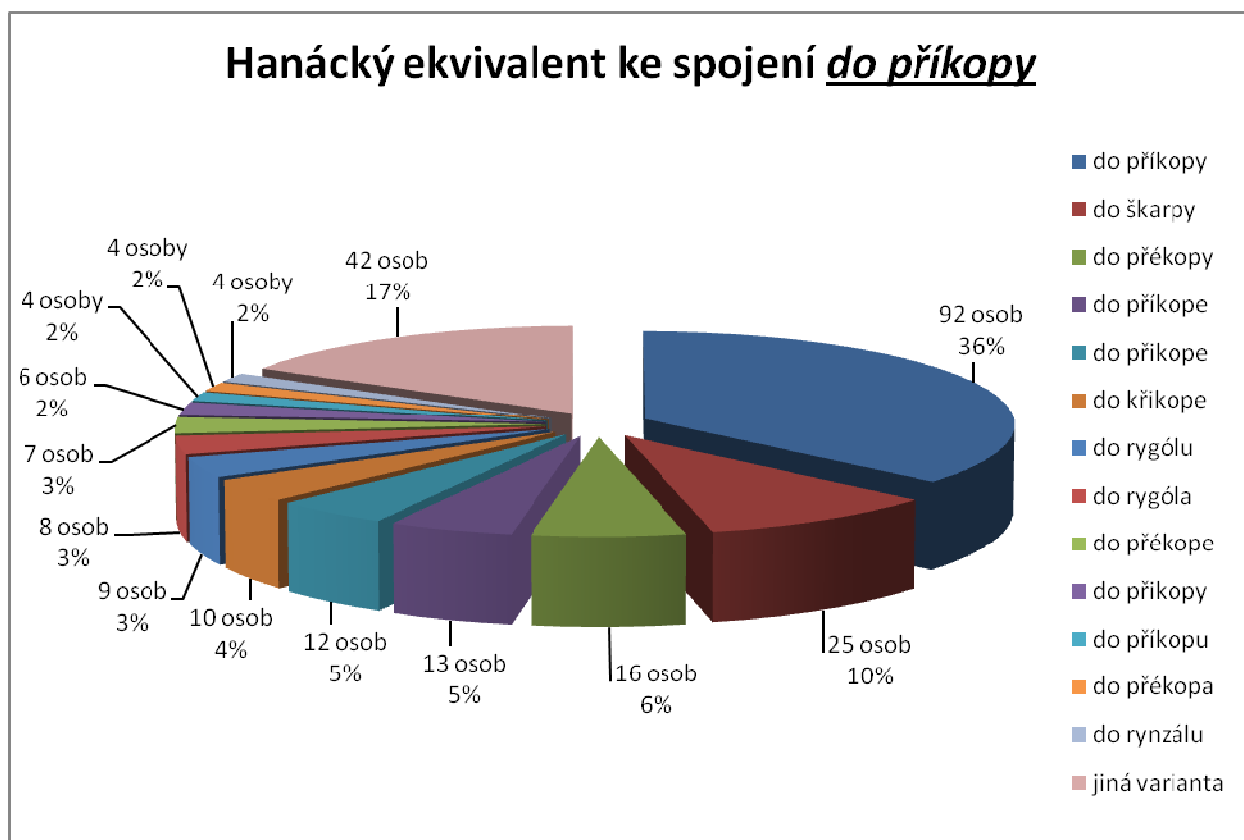
e) Spadl do příkopy. **do křikope**

Hanácký tvar *do křikope* uvedlo pouze 10 (3,97 %) respondentů, všichni ze starší skupiny. 92 (36,51 %) dotazovaných – 65 (48,51 %) mladších, 27 (22,88 %) starších zaznamenalo spisovný tvar *do příkopy*. Významnou hodnotu – 25 (9,92 %) respondentů – 11 (8,21 %) mladších, 14 (11,86 %) starších – jsme zaznamenali v souvislosti s tvarem *do škarpy*. 125 (49,60 %) dotazovaných vytvořilo tvary: *do přékopy, příkope, přékope, rygólu, rygóla, příkope, doliny, příkopou, brázdy, úvoza, překopá, příkopy, škarpe, zmole, pangéta, kříkopy, křékope, překope, taras, ryzálu, křikopy, křikopa, díry, kříkopy, křékopy, tarasa a pankéta*.

U obou skupin převládá užívání spisovné varianty, výrazněji je tomu u mladší kategorie.

U tohoto slova mluvčí vytvořili nejvíce variant.

Graf 34: Hanácký ekvivalent ke spojení do příkopy

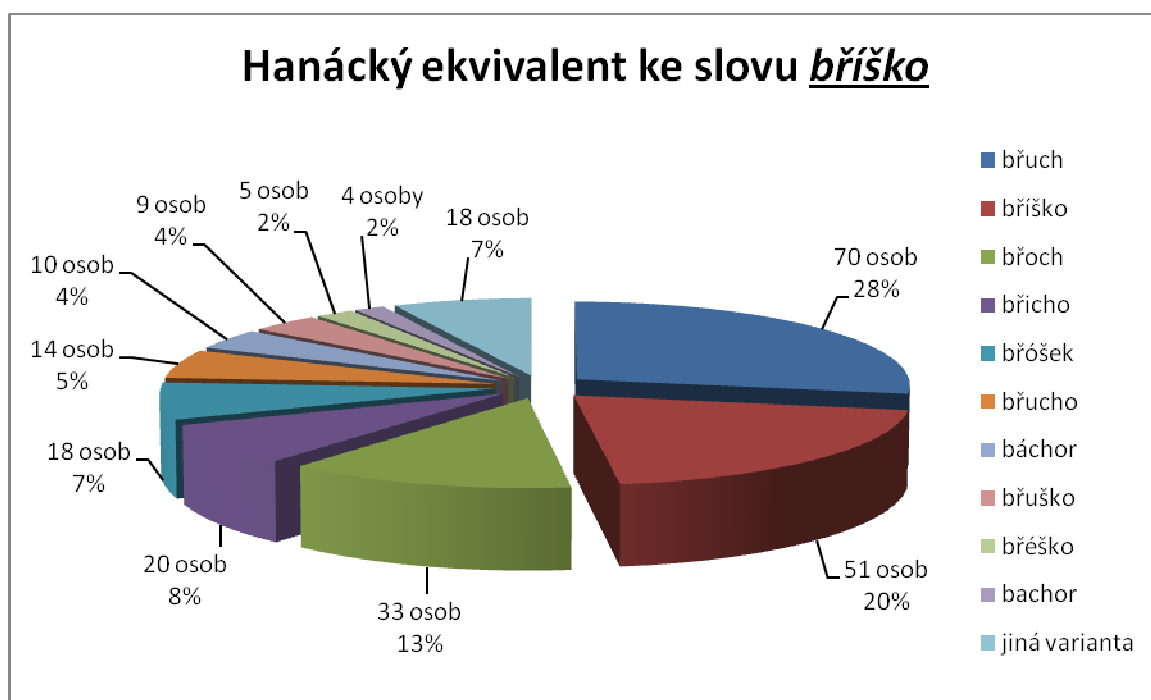

f) Má kulaté bříško. **břošek**

Hanáckou variantu *břošek* uvedlo 18 (7,14 %) respondentů – 3 (2,24 %) mladší, 15 (12,71 %) starších. Spisovnou variantu *bříško* jsme zaznamenali u 51 (20,24 %) dotazovaných – 33 (24,63 %) mladších, 18 (15,25 %) starších. 183 (72,62 %) respondentů uvedlo jiné varianty, velice často opomněli deminutivní charakter výchozího tvaru. Mezi tyto další tvary patří: *břuch*, *břícho*, *břucho*, *břuško*, *báchor*, *bancek*, *břeško*, *banděro*, *band'ór*, *flanděro*, *břecho*, *bruch*, *břuško*, *břeško*, *bachor*, *pupek* a *panděro*.

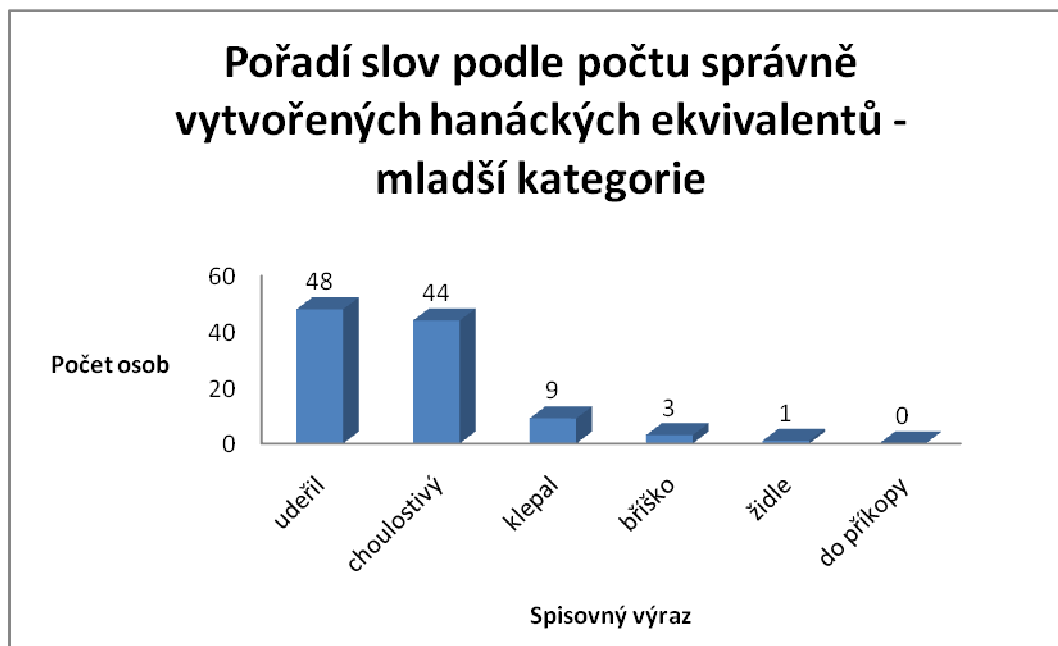
Opomeneme-li tvar *břuch*, který není adekvátním překladem vzhledem k nedodržení zdvojnásobení, užívá nejvíce mladších spisovnou formu slova. U starší generace dominuje tvar *břoch* a *břuch*, které ale neodpovídají přesně významu; následuje spisovná varianta.

Graf 35: Hanácký ekvivalent ke slovu bříško

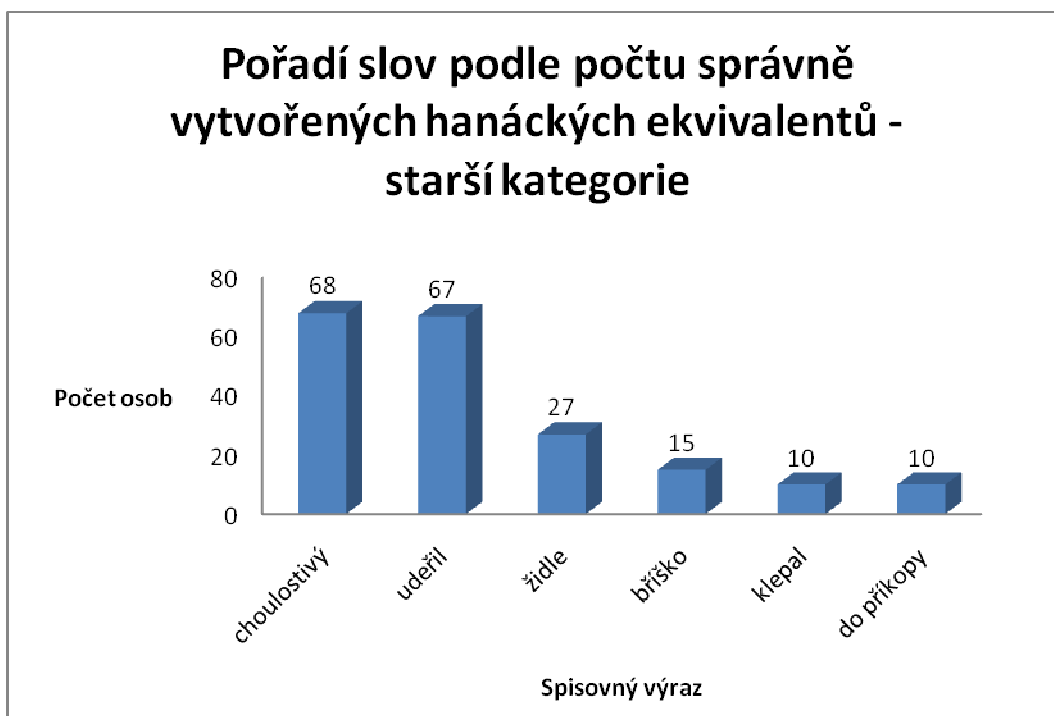
Shrnutí 8. úkolu:

Graf 36: Pořadí slov podle počtu správně vytvořených hanáckých ekvivalentů - mladší kategorie

48 ze 134 mladších respondentů vytvořilo adekvátní hanácký tvar ke slovu *udeřil*, 44 mladších vytvořilo vhodný hanácký tvar ke slovu *choulostivý*, 9 mladších osob zná hanácký ekvivalent ke slovesu *klepal*, 3 uvedli hanácký tvar ke slovu *břicho*, u 1 mladšího respondenta jsme zaznamenali vhodnou hanáckou variantu slova *židle*. Ani jeden mladší respondent neuvedl správný hanácký ekvivalent ke spojení *do příkopy*.

Graf 37: Pořadí slov podle počtu správně vytvořených hanáckých ekvivalentů - starší kategorie

68 ze 118 starších respondentů uvedlo vhodný hanácký ekvivalent ke slovu *choulostivý*, 67 starších vytvořilo adekvátní hanácký tvar slovesa *udeřil*, u 27 starších jsme zaznamenali správnou hanáckou variantu slova *židle*, 15 starších zná hanácký tvar ke slovu *bříško*, 10 starších osob vytvořilo hanácký ekvivalent ke slovesu *klepal* a ke spojení *do příkopy*.

U respondentů mladší generace byl nejčastěji uvedeným správným hanáckým tvarem ekvivalent ke slovesu *udeřil*, nejvíce osob starší generace uvedlo hanácký tvar ke slovu *choulostivý*. Na posledním místě je u obou generací znalost hanáckého ekvivalentu ke spojení *do příkopy*.

5.1.4. Hypotézy

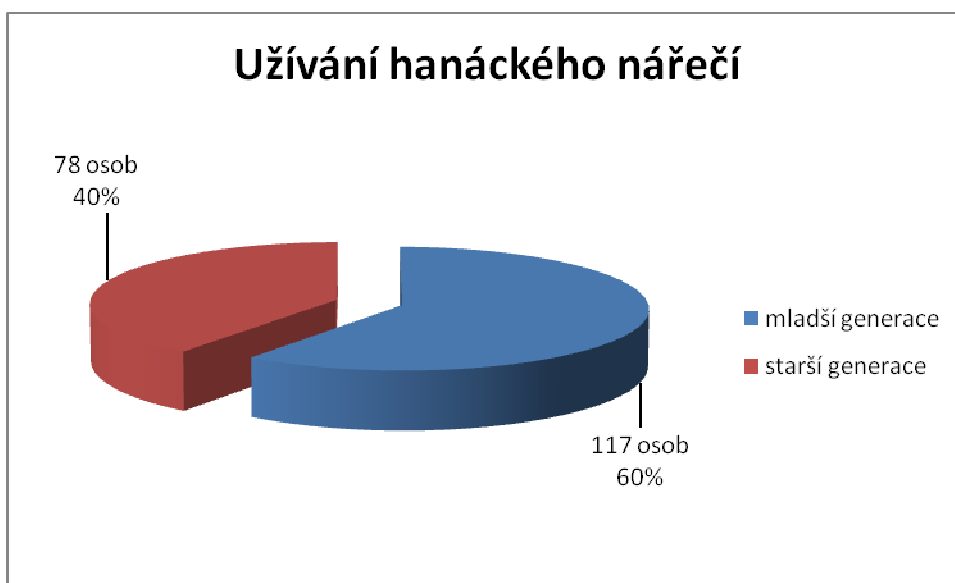
Hypotéza č. 1: Předpokládáme, že užívání hanáckého nářečí je ovlivněno věkem respondentů.

Výsledky: Hanáckým nářečím hovoří 195 (77,38 %) respondentů z celkového počtu 252. Hanácké nářečí neuvžívá 57 (22,62 %) osob (viz graf 10).

Ze 195 osob, které hanáckým nářečím hovoří, je 117 (60 %) zástupců mladší kategorie a 78 (40 %) starší kategorie.

Z 57 osob, které nehovoří hanáckým dialektem, je 17 (29,82 %) mladších a 40 (70,16 %) starších dotazovaných.

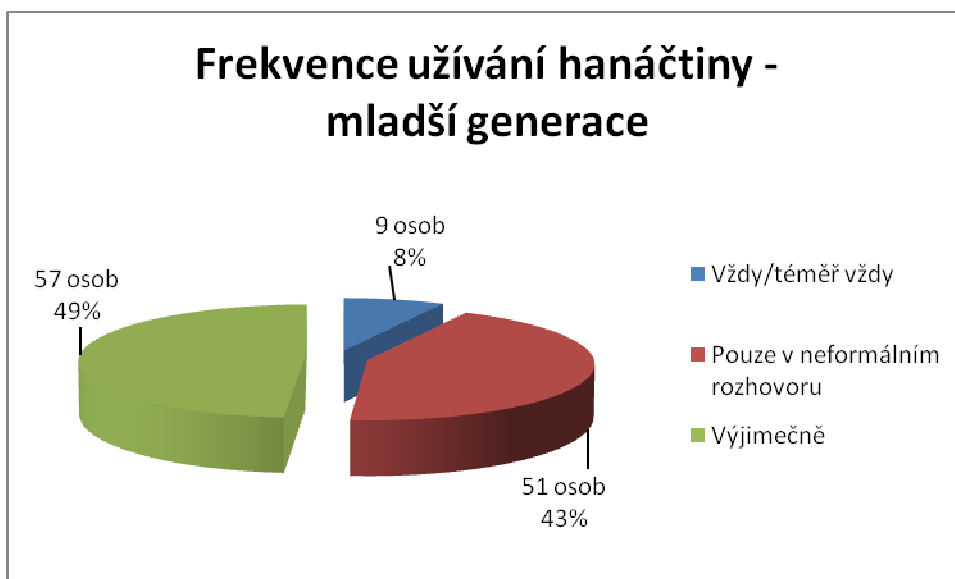
Graf 38: Užívání hanáckého nářečí

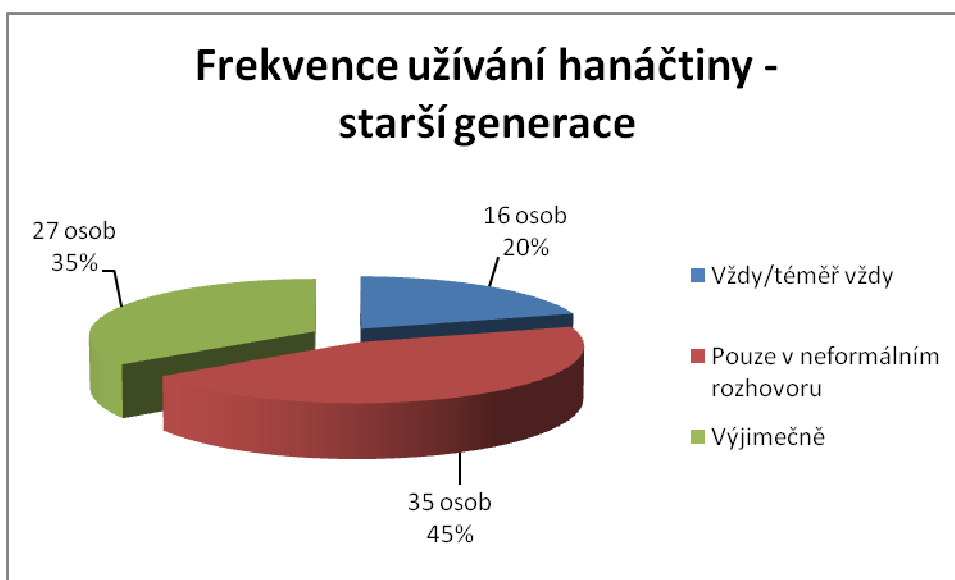
Ze 134 respondentů mladší skupiny užívá hanácké nářečí *vždy/téměř vždy* 9 (6,72 %) respondentů, 51 (38,06 %) užívá hanáčtinu *pouze v neformálních rozhovorech*, 57 (42,54 %) mluví hanácky *výjimečně*.

Ze 118 respondentů starší skupiny užívá hanácké nářečí *vždy/téměř vždy* 16 (13,56 %) respondentů, 35 (29,66 %) *pouze v neformálních rozhovorech*, 27 (22,88 %) *výjimečně*.

Graf 39: Frekvence užívání hanáčtiny

Graf 40: Frekvence užívání hanáčtiny - starší generace

Závěr: Hypotéza č. 1 byla vyvrácena, užívání hanáckého nářečí není podmíněno věkem. Hanácké nářečí užívá mladší i starší generace.

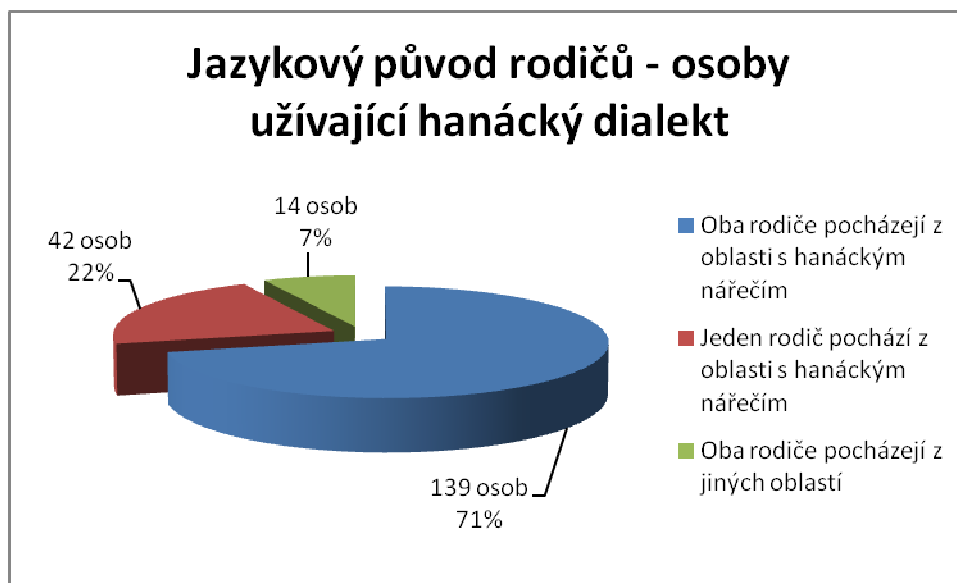
Hypotéza č. 2: Předpokládáme, že užívání hanáckého nářečí dotazovanými je ovlivněno původem jejich rodičů.

Výsledky: Z celkového počtu 252 respondentů jich 166 (65,87 %) uvedlo, že oba jejich rodiče pocházejí z oblasti s hanáckým nářečím, u 58 (23,02 %) osob pochází pouze jeden rodič z Hané, u 28 (11,11 %) dotazovaných nepochází ani jeden rodič z této oblasti (viz graf 9).

Ze 195 osob, které mluví hanácky, má 139 (71,28 %) oba rodiče z Hané, 42 (21,54 %) jednoho rodiče z oblasti s hanáckým nářečím a 14 (7,18 %) respondentů nemá ani jednoho rodiče z této oblasti.

Z 57 respondentů, kteří neužívají hanácké nářečí, má 27 (47,37 %) dotazovaných oba rodiče z oblasti s hanáckým nářečím, 16 (28,07 %) osob má jednoho rodiče z Hané a 14 (24,56 %) mluvčích nemá ani jednoho rodiče z námi zkoumané oblasti.

Graf 41: jazykový původ rodičů - osoby užívající hanácký dialekt

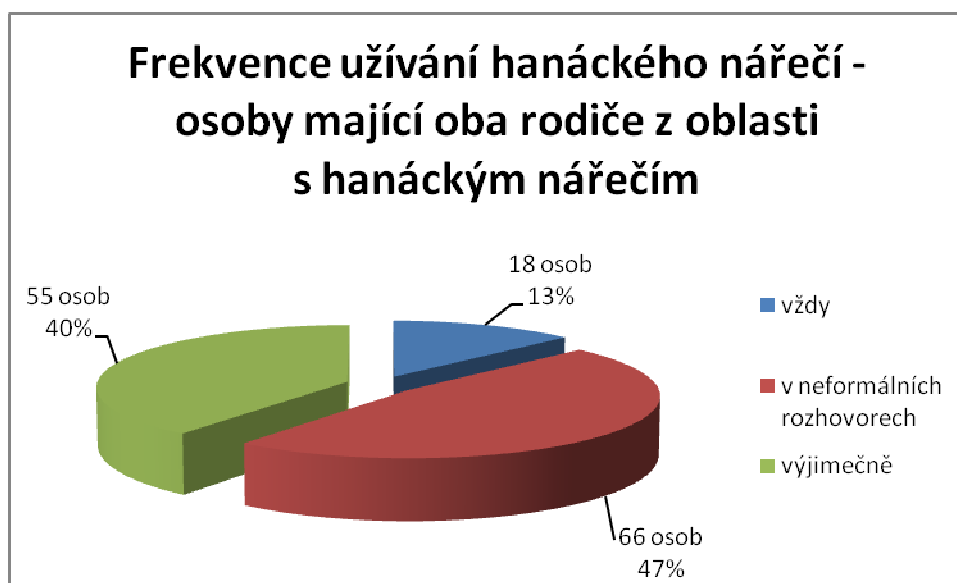

Ze 166 respondentů majících oba rodiče z Hané jich 139 (83,73 %) mluví hanácky. 18 (12,95 %) ze 139 osob mluvících hanácky a majících oba rodiče z Hané, užívá hanáčtinu *vždy/téměř vždy*, 66 (47,48 %) mluví hanácky *pouze v neformálních rozhovorech*, 55 (39,57 %) mluví hanácky *výjimečně*. 27 (16,27 %) respondentů majících oba rodiče z této oblasti, neužívá hanácký dialekt.

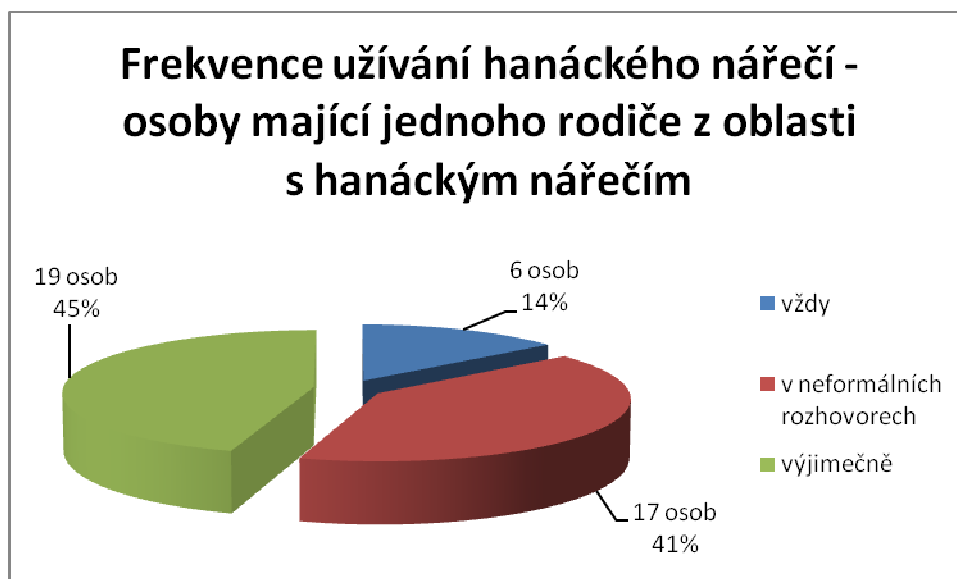
Z 58 dotazovaných, kteří mají jednoho rodiče z námi zkoumané oblasti, 42 (72,41 %) mluví hanáckým dialektem. 6 (14,29 %) ze 42 osob majících jednoho rodiče z Hané a mluvících hanáckým dialektem, užívá hanáčtinu *vždy/téměř vždy*, 17 (40,48 %) *jen v neformálních rozhovorech* a 19 (45,24 %) *jen výjimečně*. 16 (27,59 %) respondentů s jedním rodičem z hanácké oblasti nehovoří hanácky.

Z 28 osob, které nemají ani jednoho rodiče z oblasti s hanáckým nářečím, 14 (50 %) užívá hanáčtinu. 1 (7,14 %) osoba, která nemá ani jednoho rodiče z pocházejícího z oblasti s hanáckým nářečím, hovoří hanáckým nářečím *vždy/téměř vždy*. 3 (21,43 %) osoby s rodiči pocházejícími z jiné oblasti a hovořící hanácky, užívají hanáčtinu *pouze v neformálních situacích*. 10 (71,43 %) osob s rodiči pocházejícími z jiné oblasti a hovořících hanácky, užívá hanáčtinu *výjimečně*. 14 (50 %) respondentů, kteří nemají ani jednoho rodiče z Hané, neuvžívá hanácký dialekt.

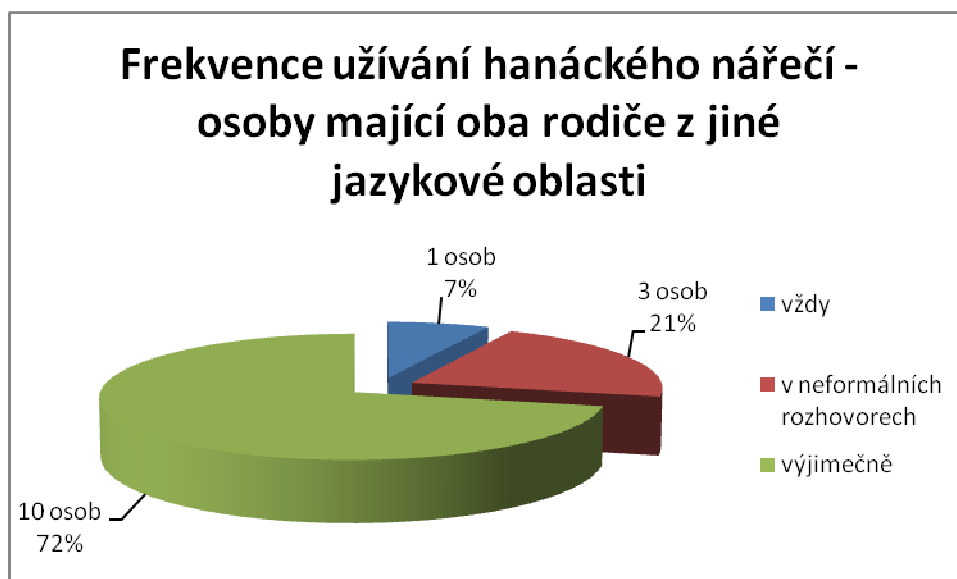
Graf 42: Frekvence užívání hanáckého nářečí - osoby mající oba rodiče z oblasti s hanáckým nářečím

Graf 43: Frekvence užívání hanáckého nářečí - osoby mající jednoho rodiče z oblasti s hanáckým nářečím

Graf 44: Frekvence užívání hanáckého nářečí - osoby mající oba rodiče z jiné jazykové oblasti

Závěr: Hypotéza č. 2 byla potvrzena, užívání hanáckého nářečí respondenty je ovlivněno původem jejich rodičů. 83,73 % respondentů s oběma rodiči z hanáckého prostředí užívá hanácké nářečí, 72,41 % osob s jedním rodičem z Hané hovoří hanácky, 50 % dotázaných s rodiči z jiné oblasti užívá hanáčtinu.

Hypotéza 3: Předpokládáme, že porozumění²¹ hanáckému nářečí je ovlivněno věkem respondentů.

Výsledky:

100 – 80 % vhodných tvarů v úkolu zaměřeném na překlad hanáckých ekvivalentů do spisovné češtiny uvedlo 8 osob patřících do mladší kategorie a 79 osob náležejících do starší kategorie.

79 – 60 % správných ekvivalentů jsme zaznamenali u 25 mladších a 31 starších respondentů.

59 – 40 % vhodných odpovědí uvedlo 47 mladších a 7 starších mluvčích.

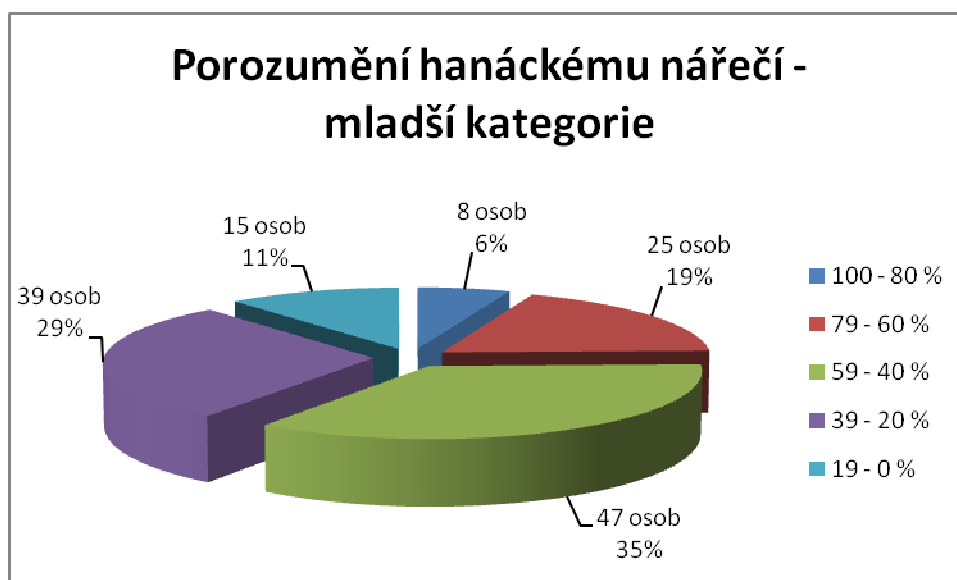
39 – 20 % adekvátních tvarů zná 39 mladších osob a 1 starší osoba.

19 – 0 % spisovných ekvivalentů jsme zaznamenali u 15 mladších respondentů. Žádný respondent ze starší kategorie neuvedl počet odpovědí, který by spadl do tohoto rozmezí.

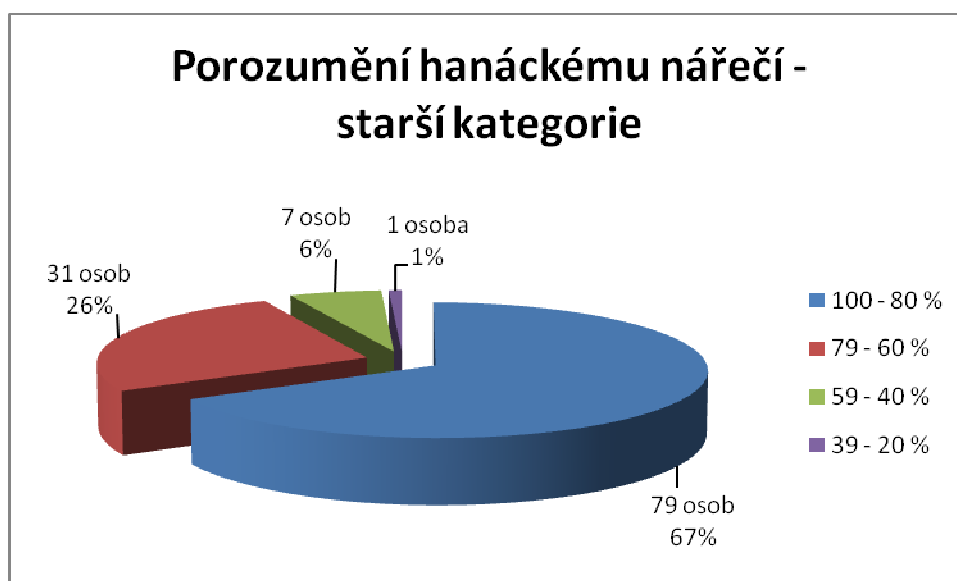
Nejvíce (79 ze 118) starších respondentů uvedlo správný spisovný ekvivalent u 100 – 80 % hanáckých výrazů.

Nejvyšší počet (47 ze 134) mladších respondentů zná 59 – 40 % správných spisovných ekvivalentů k zadaným hanáckým výrazům.

Graf 45: Porozumění hanáckému nářečí podle počtu správných spisovných ekvivalentů - mladší kategorie

²¹ Porozuměním míníme receptivní znalost hanáčtiny. Hypotéza se vztahuje k úspěšnosti překladu hanáckých ekvivalentů do spisovné češtiny.

Graf 46: Porozumění hanáckému nářečí podle počtu správných spisovných ekvivalentů - starší kategorie

Závěr: Hypotéza č. 3 byla potvrzena, porozumění hanáckému nářečí je ovlivněno věkem respondentů.

ZÁVĚR

V diplomové práci jsme stručně popsali útvary národního jazyka, věnovali jsme se čtyřem základním podskupinám hanáckého (středomoravského) nářečí. Zaměřili jsme se také na charakteristiku centrálního hanáckého nářečí. Podali jsme stručný přehled vývoje české dialektologie. Pozornost jsme věnovali nejvýznamnějším osobnostem, které českou dialektologii ovlivnili. Zmínili jsme rovněž významná díla české dialektologie.

V praktické části jsme se zabývali zpracováním výzkumné sondy, která čítá 252 respondentů. Kladli jsme důraz na srovnání mladší a starší generace. Zjistili jsme, při jakých příležitostech se respondenti setkávají s hanáckým nářečím, kdy užívají hanáčtinu, jaké množství mluvčích užívá hanácké nářečí při rozhovorech s rodinnými příslušníky a se svými vrstevníky. Zkoumali jsme, nakolik jsou mluvčí schopni přeložit hanácký výraz do spisovného jazyka, jak vyslovují vybraná slova v běžné, neformální situaci a zda jsou schopni nahradit spisovná slova hanáckými ekvivalenty.

Zjistili jsme, že užívání hanáckého nářečí není podmíněno věkem respondentů – hanácké nářečí užívá mladší i starší generace. Z výzkumné sondy vyplynulo, že užívání hanáckého nářečí je ovlivněno původem rodičů respondentů. Hanácké nářečí je užíváno především respondenty, kteří mají oba rodiče z oblasti s hanáckým nářečím. Potvrdilo se, že porozumění hanáckému nářečí je ovlivněno věkem respondentů – starší mluvčí znali více spisovných ekvivalentů k hanáckým výrazům.

Vzhledem k šíři problematiky se domníváme, že by bylo vhodné pokračovat ve výzkumu hanáckého nářečí. Bylo by jistě zajímavé popsat jevy typické pro konkrétní obce či území. Za pozornost by jistě stálo srovnat úroveň porozumění hanáckému nářečí a míru jeho užívání u jednotlivých pohlaví.

LITERATURA

- 1) BĚLIČ, J. *K průzkumu hanáckých nářečí*. 1. vyd. Olomouc: Studijní a lidov ýchovný ústav kraje Olomouckého, 1953. 15 s. ISBN nevedeno.
- 2) BĚLIČ, J. *Nástin české dialektologie*. 1. vyd. Praha: SPN, 1972. 464 s. ISBN nevedeno.
- 3) CUŘÍN, Fr. a kol. *Vývoj českého jazyka a dialektologie*. 4. vyd. Praha: SPN, 1964. 216 s. ISBN nevedeno.
- 4) ČERMÁK, Fr. *Jazyk a jazykověda*. 3. vyd. Praha: UK, 2001. 341 s. ISBN 80-246-0154-0.
- 5) ČERNÝ, J. *Úvod do studia jazyka*. 1: vyd. Olomouc: Rubico, 1998. 248 s. ISBN 80-85839-24-5.
- 6) *Český jazykový atlas 1*. Praha: Academia, 1993. 428 s. ISBN 80-200-0014-3.
- 7) *Český jazykový atlas 2*. Praha: Academia, 1997. 511 s. ISBN 80-200-05674-9.
- 8) *Český jazykový atlas 3*. Praha: Academia, 1999. 578 s. ISBN 80-200-0654-0.
- 9) *Čeština za školou*. (Kolektiv autorů z Ústavu pro jazyk český ČSAV, FF UK) 1. vyd. Praha: Orbis, 1974. 486 s. ISBN nevedeno.
- 10) DAVIDOVÁ, D. *Kapitoly z dialektologie*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita, 1992. 95 s. ISBN 80-7042-384-6.
- 11) DAVIDOVÁ, D. a kol. *Mluvená čeština na Moravě*. 1. vyd. Ostrava: FF, 1997. 171 s. ISBN 80-7042-478-8.
- 12) *Encyklopedický slovník češtiny*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 2002. 608 s. ISBN 80-7106-484-X.
- 13) GREGOROVICHOVÁ, Z., ŽŮREK, Z. *Národopisné regiony Čech a Moravy*. Praha: Kuře v hodinkách, Levné knihy. – CD-ROM.
- 14) HAVRÁNEK, B., JEDLIČKA, A. *Stručná mluvnice česká*. 19. vyd. Praha: SPN, 1985. 223 s. ISBN nevedeno.
- 15) HOLOUŠOVÁ, D., KROBOTOVÁ, M. a kol. *Diplomové a závěrečné práce*. 2. vyd. Olomouc: UP, 2005. 117 s. ISBN 80-244-1237-3.
- 16) HUGO, J. a kol. *Slovník nespisovné češtiny*. Praha: Maxdorf, 2006. 415 s. ISBN 80-7345-086-0.
- 17) CHLOUPEK, J., KREISELOVÁ, D. *Stylistika pro učitele*. 1. vyd. Ostrava: Pedagogická fakulta OU, 1997. 109 s. ISBN 80-7042-119-3.
- 18) KOPEČNÝ, Fr. *Nářečí Určic a okolí*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1957. 157 s. ISBN nevedeno.
- 19) *Pravidla českého pravopisu*. (Kolektiv autorů z Ústavu pro jazyk český AV ČR) 2. vyd. Praha: Fortuna, 2004. 384 s. ISBN 176-1294-04.

- 20) *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. (Kolektiv autorů z AV ČR) 2. vyd. Praha: Academia, 1994. 647 s. ISBN 80-200-0493-9.
- 21) ŠÍPKOVÁ, M. *Stavba věty v mluvených projevech*. 1. vyd. Jinočany: H+H, 1993. ISBN 80-85787-31-8.
- 22) ŠMILAUER, V. *Nauka o českém jazyku*. 1. vyd. Praha: SPN, 1972. 334 s. ISBN nevedeno.
- 23) UTĚŠENÝ, S. K rozrůznění českého národního jazyka. *Slovo a slovesnost*, 1980, roč. 41, č. 4, s. 7-16.

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1: Přehled správných odpovědí - překlad hanáckého výrazu do spisovného jazyka .	40
Tabulka 2: Mladší kategorie - znalost adekvátního spisovného ekvivalentu.....	41
Tabulka 3: Starší kategorie - znalost adekvátního spisovného ekvivalentu.....	44
Tabulka 4: Všichni respondenti - znalost adekvátního spisovného ekvivalentu	47
Tabulka 5: Všichni respondenti - pořadí slov správně přeložených do spisovné češtiny	48
Tabulka 6: Pořadí hanáckých výrazů podle frekvence jejich užívání - mladší kategorie	60
Tabulka 7: Pořadí hanáckých výrazů podle frekvence jejich užívání – starší kategorie	61
Tabulka 8: Pořadí hanáckých výrazů podle frekvence jejich užívání - všichni respondenti ...	62

SEZNAM GRAFŮ

Graf 1: Pohlaví - mladší kategorie	29
Graf 2: Pohlaví – starší kategorie.....	30
Graf 3: Pohlaví – všichni respondenti.....	30
Graf 4: Bydliště - mladší kategorie	31
Graf 5: Bydliště – starší kategorie.....	31
Graf 6: Bydliště – všichni respondenti.....	32
Graf 7: Nejvyšší dosažené vzdělání - všichni respondenti.....	32
Graf 8: Zaměstnanecká pozice - všichni respondenti	33
Graf 9: Jazykový původ rodičů - všichni respondenti	33
Graf 10: Hovoříte hanáckým nářečím? - všichni respondenti	34
Graf 11: Příležitosti, při kterých se respondenti setkávají s hanáckým nářečím	35
Graf 12: Na veřejnosti se respondenti vyjadřují	36
Graf 13: Při rozhovorech s rodinnými příslušníky respondenti užívají.....	37
Graf 14: Se svými vrstevníky respondenti hovoří.....	38
Graf 15: Pořadí slov správně přeložených do spisovné češtiny – mladší kategorie	42
Graf 16: Pořadí slov správně přeložených do spisovné češtiny – starší kategorie.....	45

Graf 17: Slovo <u>strýc</u> přeložené do hanáčtiny	50
Graf 18: Slovo <u>prosí</u> přeložené do hanáčtiny.....	51
Graf 19: Slovo <u>široký</u> přeložené do hanáčtiny	52
Graf 20: Slovo <u>mouka</u> přeložené do hanáčtiny	53
Graf 21: Slovo <u>ve mlýně</u> přeložené do hanáčtiny.....	54
Graf 22: Slovo <u>bývá</u> přeložené do hanáčtiny	55
Graf 23: Slovo <u>buchty</u> přeložené do hanáčtiny	56
Graf 24: Slovo <u>houkala</u> přeložené do hanáčtiny	57
Graf 25: Slovo <u>výfuk</u> přeložené do hanáčtiny	58
Graf 26: Slovo <u>nejlepší</u> přeložené do hanáčtiny	59
Graf 27: Pořadí hanáckých výrazů podle jejich užívání - mladší kategorie	60
Graf 28: Pořadí hanáckých výrazů podle jejich užívání - starší kategorie.....	61
Graf 29: Pořadí užívaných hanáckých výrazů - všichni respondenti.....	62
Graf 30: Hanácký ekvivalent ke slovu židle	64
Graf 31: Hanácký ekvivalent ke slovu <u>udeřil</u>	65
Graf 32: Hanácký ekvivalent ke slovu <u>choulostivý</u>	66
Graf 33: Hanácký ekvivalent ke slovu <u>klepal</u>	67
Graf 34: Hanácký ekvivalent ke spojení <u>do příkopy</u>	68
Graf 35: Hanácký ekvivalent ke slovu <u>bříško</u>	69
Graf 36: Pořadí slov podle počtu správně vytvořených hanáckých ekvivalentů - mladší kategorie.....	70
Graf 37: Pořadí slov podle počtu správně vytvořených hanáckých ekvivalentů - starší kategorie.....	71
Graf 38: Užívání hanáckého nářečí.....	72
Graf 39: Frekvence užívání hanáčtiny	73
Graf 40: Frekvence užívání hanáčtiny - starší generace	73
Graf 41: jazykový původ rodičů - osoby užívající hanácký dialekt.....	74

Graf 42: Frekvence užívání hanáckého nářečí - osoby mající oba rodiče z oblasti s hanáckým nářečím	75
Graf 43: Frekvence užívání hanáckého nářečí - osoby mající jednoho rodiče z oblasti s hanáckým nářečím	76
Graf 44: Frekvence užívání hanáckého nářečí - osoby mající oba rodiče z jiné jazykové oblasti	76
Graf 45: Porozumění hanáckému nářečí podle počtu správných spisovných ekvivalentů - mladší kategorie	77
Graf 46: Porozumění hanáckému nářečí podle počtu správných spisovných ekvivalentů - starší kategorie	78

Dotazník (s. 29)

Osobní údaje

- Pohlaví Muž Žena
- Věk
- Místo bydliště
- Vzdělání ZŠ Vyučen/a SŠ VOŠ VŠ
- Zaměstnanecká pozice Žák/student Zaměstnaný
 Nezaměstnaný Důchodce
- Jazykový původ rodičů Oba pocházejí z oblasti s hanáckým nářečím
 Jeden pochází z oblasti s hanáckým nářečím
 Oba pocházejí z jiných jazykových oblastí

1) Hovoříte hanáckým nářečím?

- ANO: Vždy/téměř vždy Pouze v neformálním rozhovoru Výjimečně
- NE

2) Při jakých příležitostech se setkáváte s hanáckým nářečím (pasivně = slyšíte, čtete)?

- Doma, v rodině
- Ve škole / v zaměstnání
- Na úřadech, ve veřejných institucích
- V literatuře, v hudbě
- Jindy:

3) Na veřejnosti se vyjadřujete (aktivně = osobně používáte):

- Spisovnou češtinou
- Hanáckým nářečím
- Jinak:

4) Při rozhovorech s rodinnými příslušníky užíváte:

- Spisovnou češtinu
- Hanácké nářečí
- Jiný útvar:

5) Jak mluvíte se svými vrstevníky?

- Spisovnou češtinou
- Hanáckým nářečím
- Jiným útvarem:

6) Přeložte, prosím, do spisovné češtiny (např. čočet = zvědavě se dívat).

Můžete uvést i více možností.

<i>Hanácký výraz</i>	<i>Spisovný ekvivalent</i>
a) brutvan	
b) cancor	
c) er-tepla	
d) fagan	
e) forota	
f) glgat	
g) móňat, mózovat	
h) mrskut	
i) nátaha	
j) nevecválané	
k) nožéce	
l) ošobrstané	
m) pankét	
n) paščeka	
o) pestvo	
p) rozhrna	
q) spózet	
r) spsót	
s) ščóplé	
t) ščořet se	
u) škarbal	
v) šókat se	
w) zašantročet	
x) zgrbloň	
y) zhňilé	

7) Podtržená slova přepište tak, jak je vyslovujete v běžné, neformální komunikaci:

- k) Navštívil nás strýc.
- l) Děti prosí rodiče o pomoc.
- m) Na poli zůstal široký pruh obilí.
- n) Mouka je v kuchyni důležitá.
- o) Můj dědeček pracoval ve mlýně.
- p) Jak už to tak bývá, přišla zima.
- q) Hanačka buchty nese.
- r) V lese houkala sova.
- s) Auto má rozbitý výfuk.
- t) Vždy vyhrává ten nejlepší.

8) Podtržená slova nahrad'te hanáckým ekvivalentem:

- g) U stolu jsou čtyři židle.
- h) Zloděj udeřil muže do hlavy.
- i) Petr je choulostivý na chlad.
- j) Klepal na dveře.
- k) Spadl do příkopy.
- l) Má kulaté bříško.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Martina Žondrová
Katedra:	Českého jazyka a literatury PdF UP Olomouc
Vedoucí práce:	Mgr. Miloš Mlčoch, Ph.D.
Rok obhajoby:	2010

Název práce:	Hanácký dialekt na Prostějovsku
Název v angličtině:	Haná dialect of the Prostějov region
Anotace práce:	Diplomová práce se zabývá charakteristikou hanáckého dialektu, přináší stručný přehled vývoje české dialektologie. Prostřednictvím dotazníku byly získány informace o současném stavu hanáckého nářečí, důraz byl kladen na srovnání tohoto stavu u mladší a starší generace. Analýzou výsledků výzkumné sondy byly potvrzeny či vyvráceny naše předpoklady o hanáckém dialektu.
Klíčová slova:	Dialekt. Interdialekt. Vývoj české dialektologie. Hanácké (středomoravské) nářečí. Srovnání mladší a starší generace. Výzkumná sonda.
Anotace v angličtině:	The dissertation deals with the characteristic of Haná dialect, it gives a brief outline of the development of the Czech dialectology. The questionnaires were used to obtain the information about the present state of Haná dialect. The main stress was put on the comparison of the contemporary state at the younger and elder generation. Our assumptions about Haná dialect were either confirmed or rejected through results analysis.

Klíčová slova v angličtině:	Dialect. Interdialect. Development of the Czech dialectology. Dialect of the region Haná. Comparison of the younger and elder generation. Research well.
Přílohy vázané v práci:	1 Obrázek 1 Dotazník
Rozsah práce:	84 s., 5 s. obr. a text. příloh
Jazyk práce:	Jazyk český